

Şİİ GRUPLARIN IRAK SİYASETİNE ETKİSİ: 2003-2012 DÖNEMİ

Hasan Hüseyin KÖSE *

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Irak siyaseti Şii, Sünni, Arap ve Kürt olarak sınıflanabilecek etnik ve mezhepsel grupların etkisinde gelişmiştir. Bu noktada Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiler uzun yıllar süren Baas rejimi sırasında ciddi baskı ve haksızlıklara uğramışlardır. Yıllar boyu Baas rejimi tarafından İran casusluğu ile itham edilen Irak Şiileri, Baas rejiminin düşmesinin ardından Irak siyasetinin en etkili oyuncusu haline gelmişlerdir. Fakat Irak Şiilerinin kendi aralarında laik ve dindar olarak iki gruba ayrılmış olmaları sebebiyle İran eksenli bir politika mı izleyecekleri yoksa Batı ekseninde bir politika mı takip edecekleri sorusu hep gündemde kalmıştır. Batı açısından kaybedilmiş bir Irak Şii topluluğu Irak'ın güneyinin ve doğal olarak Basra petrol havzalarının İran'a terk edilmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir durum ise Batı açısından büyük bir kayıp demektir. Diğer taraftan güçlü dini duygulara sahip Şiilerin İran'la yakın ilişkilerini bozmaları da söz konusu olamamaktadır. Bu amaçla Şiilerin siyasi durumları ve yükselen etkileri incelenmeye çalışılırken bu durumun oluşmasında 2003'te başlayan ABD işgalinin etkisinin ne derece olduğu da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Şiilik, Orta Doğu, ABD, İran

* Bu makale aynı yazarın "Şiilerin Irak Siyasetinde Yükselen Etkisi: ABD İşgali Dönemi (2003-2012)" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir. huseyinankara@yahoo.com

ABSTRACT

After the fall of the Ottoman Empire, Iraq policy developed into a division axis that can be classified as Shia, Sunni, Arab and Kurdish. In this respect, making up the majority of the population, Shias have suffered from serious oppression and injustice for long years in Ba'ath regime. Having failed to evade the accusation of spying for Iran by Ba'ath regime for years, Iraq Shias have become the most important player in Iraq policy after the fall of Ba'ath regime.

However it has always been a question mark whether Iraqi Shias will adopt an Iran-oriented policy or Western-oriented policy given that they were divided into two groups as secular and religious. Losing Iraqi Shia community means leaving oil basins of Persian Gulf to Iran, which is a great loss for the West. It is, on the other hand, impossible for Shias with strong religious beliefs to break their close relations with Iran. Accordingly, this study aims to analyze political situation and rising influence of Shias while also dwelling on the role of 2003 US invasion in this situation. In the light of afore-cited info, the first chapter makes a general analysis on Iraq and Shiism.

Key Words: Iraq, Shia, Middle East, The USA, Iran

GİRİŞ

Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu altındaki Sünni ve Şii Araplar, Türkmenler, Kürtler, Yahudiler ve Asurlu Hıristiyanların bir kısmını barındıran Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri üzerinde mandatör olan İngiltere tarafından kurulmuş bir devlettir. Dolayısıyla İngiltere Irak politikasına hep yön veren bir konumda olmuştur.

İngiltere'nin yönetiminden bu yana, ülkenin etnik yapısındaki çeşitliliğin yanı sıra, etnik unsurların da kendi içlerinde çeşitli dini inanç gruplarını barındırması (Sünni ve Şii Arap; Sünni ve Şii Türkmen; Sünni, Şii ve Yezidi Kürt; Süryani, Asuri ve Keldani Hıristiyan) ve ülke içinde aşiret kültürüne dayalı feodal yapının büyük ölçüde korunması nedeniyle Irak, millî devlet olma sürecini tamamlayamamıştır. Ayrıca ülkenin gerek diğer devletlerle ve gerekse de kendi içindeki farklı kesimler arasındaki uzlaşma kültürünün eksikliği nedeniyle yaşadığı sorunlar çözülemediği için süreklilik arz eden bir çatışma ortamı oluşmuştur. Bunun yanında siyasi rekabetin ve çekişmelerin getirdiği anlaşmazlıklar kolaylıkla çatışmalara yol açmış, aşiretler arası mücadeleler ise çoğu zaman dış güçlerin müdahalesine davetiye çıkarmıştır. Tüm bu nedenlerden ötürü Irak halkı uzun süre huzur ve istikrardan uzak kalmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte ülkede oluşan yeni siyasi dengelerin ortaya çıkmasında Batılı devletlerin etkisi olsa da, ABD'nin Irak'tan çekilmesi sürecinde ülkedeki etnik ve mezhepsel farklılıkların oluşturduğu sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İşte bu nedenle tezde ABD'nin işgalinden sonra etnik temelde, mezhep ve aşiret temelinde örgütlenmiş grupların oluşturduğu Irak'ta en büyük siyasi çoğunluğu oluşturan Şiilerin siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarına odaklanılmakta ve bu kesimin Irak'ın hâlihazırdaki ve geleceğindeki rolünün nasıl olacağı sorusuna cevap aranmaktadır. Saddam Hüseyin iktidarının yıkılması, Irak'ta nüfusun yaklaşık % 60-65'ini oluşturan Şiilerin siyasi açıdan en önemli güç haline gelmesine imkân tanımıştır. Bu durum, ABD başta olmak üzere küresel güçlerin Irak'ı yeniden yapılandırma sürecini etkilemeleri ve İran başta olmak üzere bölgesel güçlerin ülkedeki etkinliklerini arttırma çabalarının Irak'lı Şiiler üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Irak'ın geleceği açısından Irak'lı Şiilerin, özellikle 2003 sonrası dönemde en önemli yerel aktör haline geldiğini söylemek mümkündür.

İngiliz hâkimiyetinin olduğu dönemlerden başlayarak Irak'ta oluşan yönetim kültürü, azınlık olan etnisitelerin diktatörler eliyle çoğunluk olan diğer tüm grupları yönetmesi şeklindedir. Bu anlayış özellikle Baas rejiminde kendini iyice hissettirmiş ve ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şiiiler ve Kürtler rejim tarafından sürekli ezilmişlerdir. Bu dönem yaşanan isyanlar veya katliamlar, bu durumu değiştirememiştir. Ancak yılların biriktirdiği toplumsal öfke özellikle ABD müdahalesi ile iyice ortaya çıkmış ve Saddam Hüseyin'in Şii görevliler tarafından bir bayram günü idam edilmesiyle zirveye ulaşmıştır. ABD müdahalesine kadar sürekli dışlanan ve sınırlı bir kamusal alanda yaşamalarına izin verilen Şii ve Kürt gruplar Irak siyasetinde kendilerini göstermeye başlarken iktidarda da pay sahibi olmaya başlamışlardır. Nüfus sayısı bakımından ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şiiiler, bugün artık Irak'ın en önemli siyasi aktörü haline gelmişlerdir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ŞİİLİK VE Şİİ KAVRAMLARI

1.1. Şİİ KAVRAMI

Arapçada “Şii” kelimesi yandaş anlamına gelmektedir. “Şia” kelimesi ise genel olarak boyun eğmek, tabi ve taraftar, yardımcı, bir toplulukta aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplar, fırka ve bölük anlamlarında kullanılmıştır.¹ Şia kelimesinin Türkçe'deki tam karşılığı ise “İslamiyet'te, Hz. Ali'ye yandaş olan kimselerdir.”²

Şia tabiri, önceleri Hz. Ali taraftarı Iraklıları ifade etmek için kullanılmış, daha sonra bu tabir zamanla Hz. Ali'nin tabileri için ortak bir özel isim haline gelmiştir.³ Irak'ın yanı sıra Körfez ülkeleri ile Suriye, Lübnan, Afganistan ve Hindistan'da da nüfus itibariyle azınlıkta olan Şiiiler yaşamaktadır.⁴ Müslümanların üçüncü halifesi Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra yerine Hz. Ali dördüncü halife olarak gelmiştir. Hz. Osman'ın faillerinin bulunamaması ve cezalandırılmaması Hz. Ali'ye olan tepkileri arttırmıştır. Hz. Osman'ın faillerinin yakalanması ve cezalandırılması konusunda pasif kaldığını düşünen ve Hz. Ali ile bu konuda fikir ayrılığına düşen Hz. Ayşe ve beraberindeki sahabeler daha

¹ Yusuf Benli, (2003) “Irak'ta Şiiliğin Tarihi Temelleri, *Irak Dosyası I*, Cilt 2, TATAV, s.127, İstanbul.

² *Türk Dil Kurumu*, “Şia Maddesi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&aram:gts&guid:TDK.GTS.56095e54e9b054.60084726

³ Benli, a.g.m., ss.128-130.

⁴ İhsan D. Dağı, (2002) *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, Ekim, s.45, İstanbul.

sonra karşı karşıya gelmişlerdir.⁵ Her iki tarafın ordusu 656 yılında Basra yakınlarında savaşmışlardır. Hz. Ali'nin ordusu bu savaştan galip çıkmış ve ayaklanmayı bastırmıştır.⁶ Bu olay Cemel Vakası olarak ve iki Müslüman ordunun karşı karşıya geldiği ilk olay olarak tarihe geçmiştir. Hz. Ali'ye muhalif tek grup Hz. Ayşe'nin grubu olmamıştır. Şam Valisi olan Muaviye Bin Ebu Süfyan'ın grubu da Hz. Ali'ye muhalefet etmiştir. Onlar da Hz. Ali'yi, Hz. Osman'ın faillerini korumak ve onları cezalandırmamakla suçlamıştır. Ayrıca Muaviye, Hz. Ali'ye biat etmemiş ve Hz. Osman'ın bir akrabası olarak katillerinin kendisine verilmesini talep etmiştir.⁷

Hz. Ali durumun barışçıl yollarla çözülemeyeceğini anlayınca, Muaviye ayaklanmasını bastırmak üzere ordusuyla Şam'a yönelmiştir. Hz. Ali'nin ve Muaviye'nin orduları 657 yılında Siffin'de bir dizi çatışmaya girmişlerdir. Burada İslam tarihinin büyük iç savaşlarından biri cereyan etmiştir. Hz. Ali'nin ordusu üstünlük kurmaya başlayınca Muaviye, çatışmanın barışçıl bir uzlaşmayla hakeme giderek çözülmesini Hz. Ali'ye teklif etmiş ve Hz. Ali bu öneriyi kabul etmiştir. Bunun üzerine hakemlere başvurulmuştur. Ancak hakemler Hz. Ali aleyhine bir karara varmışlar ve Hz. Ali'nin görevinden istifası talebi çıkmıştır. Ancak Hz. Ali, verilen kararın Kur'an'a ve Sünnete aykırı olduğu gerekçesiyle karara itiraz etmiş ve Muaviye ile mücadelesini sürdürmeye karar vermiştir.⁸

Bu anlaşmazlıklar sırasında bir olay daha olmuş ve bu anlaşmazlıkta üçüncü bir grup daha ortaya çıkmıştır. Bu gruba "Hariciler" denmiştir. Hariciler, başlangıçta Hz. Ali yandaşlarıken zaman içinde Hz. Ali'nin bir hakeme başvurmasını hata olarak görmeye başlamışlardır. Bu grup Hz. Ali'nin hakeme başvurmasını küfre girmek olarak görmüştür.⁹ Hariciler, Müslümanlar arasında radikal İslam'ın savunucusu konumunda olmuşlardır. Haricilere göre, Müslüman'ın imama uyması doğru olandı, ancak imam yoldan çıkarsa

⁵ Arthur Goldschmidt, Lawrence Davidson, (2011) *Kısa Ortadoğu Tarihi*, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık, Kasım s.91.

⁶ Muafak A. Omer, (2008) *Saddam Sonrası Irak'ta Şiiilerin Yeni Konumları ve Körfez Ülkeleri Üzerindeki Olası Siyasal Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, s.6, Ankara.

⁷ Muafak A a.g.e., s.7.

⁸ Goldschmidt ve Davidson, a.g.e., s.s.91-92.

⁹ Taner Yıldırım, (2011) "Ali b. Ebu Talib Hilafetinden Yezid b. Muaviye Dönemine Kadar Basra Körfezindeki Siyasi Durum", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Cilt 10, no.1, s.357.

cemaatin ondan ayrılması gerekirdi.¹⁰ Dolayısıyla kökeni ne olursa olsun, Müslümanlar tarafından seçilen her inanan kişinin halife olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Bu olaylar cereyan ettiği sırada, 661'de Hz. Ali, Kufe camiinde namaz kıldığı sırada Haricilere mensup bir kişi tarafından öldürülmüştür. Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra oğlu Hasan, toplumda kendisine yeni halife olarak bakılmasına rağmen, halifelik iddiasından vazgeçmiş ve Şam valisi Muaviye'nin egemenliğine girmiştir. Bu olayla birlikte Muaviye'nin halifelik dönemi başlamıştır.¹¹

Hz. Ali'nin ölümünden sonra uzun bir süre Şiilerin bir imamı ya da bir lideri olmamıştır. Ama Hz. Ali'nin taraftarları dağılmamış, günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Şiiler başlıca üç alt mezhebe ayrılırlar; Zeydiler, Caferiler ve İsmaililer.¹²

Özellikle Irak'ın güneyinde yaşayan Şiiler, hem Irak'ın tamamında hem de Bağdat'taki en kalabalık grup olmalarına karşın, nüfus olarak çoğunluklarını yönetimde söz sahibi olma konusunda işletememişlerdir. Şiiler Irak'ın kuruluşundan bugüne dini bir azınlık görünümünde yaşamışlardır. Şiiler, ekonomik ve kültürel olarak da Sünnilerin gerisinde sayılmaktadırlar. Ayrıca Sünnilerin yönetim anlayışı ile kıyaslandığında aralarında bir bütünlük olmadığı da söylenebilir.

1.2 IRAK'TA Şİİ YAPILANMA

Şiilerin Irak'ta çoğunluğu oluşturmaları, 19. yüzyılda göçebe toplumdaki yerleşik tarım toplumuna geçmeleri ile gerçekleşmiştir. Hindiyah Kanalının açılması ve bölgeye su taşınması ile Kerbela ve Necef'te bulunan Şii Arap kabileleri Sünni Araplara karşı üstünlük sağlamışlardır. Bu dönemde Şiilerin yükselişinde önemli bir katkı da İran'dan bölgeye gelen ulemaların dinsel öğretilerine taraftar bulmaları olmuştur. İran'ın ekonomik olarak bu az gelişmiş topluma destekleri İran ve Şii kültürünün bölgede yerleşmesine neden olmuştur. 20. yüzyılın başında ulemanın siyaset alanında da etkili olduğu görülmektedir. Bu etkinlik İngilizlerin işgaline kadar sürmüştür. Şii liderler Sünni liderler ile birlikte işgal güçlerine karşı birleşmeyi savunmuşlardır. Ayaklanmanın ardından İngilizler bir Sünni olan Faysal'ı

¹⁰ Ali Özbilgeç, (2007) *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, s.24, Konya.

¹¹ Bernard Lewis, (2006) *Ortadoğu*, çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Arkadaş Yayınevi, s.75, Ankara.

¹² Yılmaz Öztuna, (2006) *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, Ötügen Neşriyat, Yayın no.635, Kültür Serisi: 296, s.593, İstanbul.

Irak'ın kralı olarak atamışlardır. Faysal rejimi sırasında Şiiler bürokrasi ve politikadan uzak tutulmuşlardır. Elit Sünni rejimi iktidarın bütün olanaklarını kullanırken Şiiler bunların dışında tutulmuştur. Şiiler politik olarak hiçbir zaman ayrılıkçı bir görüş sergilememişler, Iraklı Arap Şiiler Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra yönetime karşı tepki göstermemişler ve genelde uyumlu olan bir dinsel topluluk olmuşlardır. 1930'lara gelindiğinde Irak'ta Komünist Parti kurulurken liderliğe Yusuf Salman Fahd bir Şii olarak getirilmiştir. Yeni kurulan partinin çoğunluğunu Şiiler oluşturmuştur. Ancak Irak Şii Uleması bu hızlı yükselişi şüphe ile karşılamış ve komünizmi bir tehlike olarak görmüştür. Çünkü komünizmin sergilediği hayat görüşü, ideolojisi ve teolojik formasyonu Şia inancına ve ulema otoritesine tamamen ters düşmektedir. Komünizmin etkisinin artmasıyla Şii Ulemanın yıllardır etkili olduğu Şia toplumu üzerindeki güçleri yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Şiiler, Irak nüfusu içinde çoğunluk olmalarına karşın uzun süreler "ikinci sınıf vatandaş" konumunda kalmaktan kurtulamamışlardır. Irak'ta İngiliz mandası altında, Emir Faysal'ın askerî üstünlüğü sağlanmaya çalışılmış ve baskıcı yasalarla bir Sünni-Arap üstünlüğü kurulmuştur.¹³ Bu olumsuzluklara karşın Irak'ta yaşayan Şiiler hiçbir zaman Irak'la bağların tümüyle koparılıp kendi mezheplerinin mensupları için ayrı bir devlet kurulmasını öngören ayrılıkçı bir proje ortaya atmamışlardır.

Baas Partisi döneminde ve Saddam Hüseyin yönetiminde Şiiler ciddi baskı ve şiddetle karşılaşmışlardır.¹⁴ Ancak burada baskı gören Şiiler, aşırı uçta bulunan İslamcı Şiiler olmuştur. Cumhuriyete geçiş süreci, Şii din adamları ve özellikle Havza tarafından başta olumlu karşılanmıştır. Fakat daha sonra, şeriat kurallarına ters düşen yeni bir medeni hukuk yürürlüğe konulmuştur. Ardından komünizm aşırı derecede Irak'ta ve özellikle Şiilerin buldukları ve kutsal saydıkları şehirlerde bile ciddi bir şekilde artmaya başlamıştır.¹⁵

Irak'ta 1960'lı yılların sonlarına doğru İslamcı Şiiler çok şiddetli baskılara maruz kalmıştır. O dönemlerde Irak sınırları içinde "Şii" kelimesinin kullanılması yasaklanmıştır. Şii kelimesi kullanılsa bile, bu Lübnan'daki ve İran'daki Şiileri anlatmak için kullanılmıştır. Bunun yerine Baas iktidarı, "bir bütünün parçası" anlamına gelen "Taifa" kelimesini Şiiler

¹³ Sabit Duman, (2003) "Irak: Bir Ulus Yaratma Çabaları", *Irak Dosyası II*, yay. haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz ve Yahya Başkan, 2 cilt, TATAV, 2003, 2.cilt, Tarih serisi no.22, s.46 ve s.51, İstanbul.

¹⁴ Arif Keskin, (2007) "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık, s.71.

¹⁵ Ömer, *a.g.m.*, s.45.

için kullanmıştır. Çünkü Baas iktidarına göre, Irak'taki Şii hareketinin amacı, ulusal bütünlüğü parçalamak ve Baas'ın Arap sosyalist devrimini yavaşlatmak olmuştur.¹⁶

Irak'taki Şiilere ait olan bütün kutsal mekânların yönetimi ve idari işleri Havza'nın kontrolünden alınarak diyanet işlerine (yani devlete) bağlanması kararlaştırılmıştır. Şiilerin her yıl Necef ve Kerbela'da gerçekleştirdikleri dinî törenler, 1977 yılında Baas Partisi tarafından yasaklanmıştır. Bu yasaklamayla birlikte İslamcı Şiiler ile Baas Partisi arasındaki gerilim iyice artmıştır. O dönem Saddam Hüseyin, pek çok Şii liderini idam ettirmiştir. Bunun yanı sıra, birkaç nesildir Irak'ta yaşayan ailelerin devamı olan İran uyruklu yaklaşık on beş bin kişi sınır dışı edilmiştir.¹⁷

Irak'ta 1958 yılında monarşinin yıkılmasıyla birlikte, İslamcı Şiilerin ülkede yükselişi söz konusu olmuştur. 1960'lı yıllarda, Irak iktidarının baskısı altında İslami eylemcilik, beklentilerin de üstünde büyümüştür. 1970'li yıllarda ise, Şiiler arasında kitlesel İslami protestolar artmıştır. 1977 yılında ise, kutsal şehirlerde yapılan Erbain Törenleri sırasında, Necef ve Kerbela'da Baas iktidarı karşıtı kitlesel protesto ve gösteriler olmuş, bu olaylar Irak'taki siyasi hayatı altüst ederek, bölünmelere yol açmıştır. Bu tarihten itibaren de İslamcı Şiilerin yükselişi, Irak'ın toplumsal ve siyasal gelişimlerinin başlıca belirleyenlerinden biri olmuştur.¹⁸

Uzun yıllar boyunca bölgedeki diğer devletler özellikle Iraklı Şiilere mesafeli durmuştur. Ancak sonraki zamanlarda Iraklı Şiiler İran tarafından himaye görmüşlerdir. Bu destek 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'yle başlayan bir destek değildir. Bu dönemde sadece hız kazanmıştır. Özellikle Baas Partisi ve Saddam Hüseyin döneminde bütün Şiilere yönelik olarak kapılar kapatıldığından bu dönemlerde sadece İran ve Suriye, Şii gruplara destek olmuşlardır.¹⁹

22 Eylül 1980'de İran-Irak Savaşı'nın başlamasıyla da Şii muhalefetin büyük bir çoğunluğu İran'a sığınmış ve faaliyetlerini İran'dan yürütmeye başlamıştır. Ancak Irak'ın yenilgisini bekleyen Şii muhalefet, 1988 yılında hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü Saddam

¹⁶ S. Ranâ Sezal, (2000) "Irak'ta Devlet ve Şiiler", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar, Irak Özel, Cilt 6, Sayı 3, ss.115-116.

¹⁷ Gawdat Bahgat, (2007) "İslam'ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi'ndeki Şiiler", *Avrasya Dosyası* ASAM Yayınları, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, s.153.

¹⁸ Faleh A. Cabbar, (2004) *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş*, Çev. Hikmet Halis, Agora Kitaplığı, s.30.

¹⁹ Keskin, a.g.m., s.45.

Hüseyin hem Şii hem de Kürt muhalefeti tasfiye etmede başarılı olmuştur. Bu olaydan sonra Irak'ta kalan Şii muhalefetin bir kısmı Avrupa ülkelerine yönelmişlerdir.²⁰

2 Ağustos 1990'da gerçekleşen işgalin ardından BM Güvenlik Konseyi tarafından 678 sayılı karar alınmıştır. Kararda Irak'tan 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'i kayıtsız şartsız terk etmesi istenmiştir, terk etmemesi durumunda uluslararası askerî güç kullanılacağı belirtilmesine rağmen kararın Saddam Hüseyin tarafından uygulanmaması üzerine, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon 17 Ocak'ta Irak'a savaş açmıştır. Başkan Bush, 15 Şubat 1991'de yaptığı konuşmasında Iraklılara, "ülke idaresine el koyarak bir diktatör olan Saddam Hüseyin'i kenara çekilmek zorunda bırakmalarını ve Irak'ın yeniden uluslar ailesine katılmasını sağlamaları" çağrısında bulunmuştur. Irak'taki muhalif gruplar tarafından bu çağrı, "ABD'nin desteği" olarak algılanmıştır.²¹ Bu sırada İran'da bekleyen ve İslami Devrim Yüksek Konseyi'ne (İDYK) bağlı Bedir Tugayları ise, sınırdan sızarak ayaklanmaya katılmışlardır. Baas Partisi'nin, polis müdürlükleri ve istihbarat birimlerinin karargâhları gibi stratejik öneme sahip devletin bütün müesseseleri isyancı Şiiler ve Bedir Tugayları tarafından ele geçirilmiştir.²²

Şiiler, hiçbir zaman Irak'ın bütünlüğünü hedef almamış, özerklik veya self-determinasyon gibi siyasi niyetler beslememişlerdir. Bu nedenle Şiiler 1991 ayaklanmasında (kuzeyde Kürtlerden farklı olarak) sadece iktidara karşı ayaklanmışlardır. Şiiler siyasi açıdan muhalif güç oluşturdukları yerlerde bile gerçek anlamda bir etki veya örgütlenmeden yoksun zayıf ve dağınık bir görüntü çizmişlerdir. Bunun yanında Şii muhalefeti, Batılı devletler başta olmak üzere dış dünya tarafından köktenci İslami söylemi ve İran'la yakın ilişkileri yüzünden kuşkuyla karşılanmıştır. Batılı devletler, bir yandan Şiilerin Irak'ta durumu değiştiremeyeceğini düşünmüş, bir yandan da Irak'ı İran tarzı bir İslami Cumhuriyet'e dönüştürebilecek Şii potansiyeli karşısında endişelenmiştir.²³

ABD'nin Irak'ı işgaline kadar Saddam Hüseyin'in İslamcı Şiilere yönelik baskı politikaları devam etmiştir. Havza'nın lideri olan Ali El Sistani'nin hocalığını yaptığı Hadra

²⁰ Ömer, *a.g.m.*, s.55.

²¹ Ceyhun Bozkurt, (2012) *Mission Kurdistan: ABD, PKK İlişkilerinin Stratejik Analizi 1978-2012*, 2.baskı, Kripto Kitaplar, s.72, Ankara.

²² Tayyar Arı, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, s.523-527, İstanbul.

²³ Ofra Bengio, (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar s.73.

Camisi 1994 yılında Baas iktidarı tarafından kapatılmış, ayrıca El Sistani de ev hapsine çarptırılmıştır. Şiiler arasında öne çıkan ve nüfuzu Şiiler içinde artan bir diğer isim Muhammed Sadık El Sadr, 1999 yılında Baas iktidarı tarafından düzenlenen bir suikast sonucu iki oğluyla birlikte öldürülmüştür.²⁴

Baas iktidarının Şiilere yönelik baskılarından biri olan ve tüm dünyanın dikkatini çeken bir diğer olay ise 1992 yılında Irak'ın güneyindeki Meysan bataklıklarında yaşanmıştır.²⁵ 1991 ayaklanmasından sonra Baas iktidarı Şiilerin bulunduğu güneyin büyük bir kısmını tekrar kontrol altına alabilmişken, askerî personel ve teçhizata geçit vermeyen bataklık bölgesinde etkili olamamıştır. Zaman içinde bu bataklık Şii direnişinin üssü ve sembolü haline gelmiştir. Bunun üzerine Baas iktidarı bataklık bölgesini daha iyi kontrol edebilmek için yeni politikalar benimsemiş ve bataklıklarda yaşayanların bölgeden transfer edilmesi için birtakım uygulamalar başlatmıştır.²⁶ İlk önce Nisan 1992'de Irak meclisinde onaylanan programda bölgeyi terk edenler için bedava konut temin edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca bu konutlarda tüm temel teçhizat ve hizmetler mevcut olacağı gibi, taşınan her aileye de 150 dinar aylık bağlanması kararlaştırılmıştır. Ekim 1992'de de Meysan'daki bataklık sakinlerine 37.500 dönümlük arazi tahsis edilmesini öngören bir hükümet kararı alınmıştır.²⁷ Daha sonra Baas iktidarı, 1992 yılının sonunda bölgeden su çekmek ve suyun yönünü değiştirmek için bir projeyi uygulamaya koymuştur. Projenin amacı yeni tarım alanları açmak şeklinde açıklanmışsa da, Şiiler asıl amacın güneydeki bataklıkları kurutmak suretiyle Şii direnişin barınmasını engellemek ve ordunun daha rahat hareket etmesini sağlamak olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bunun yanı sıra, Irak yönetiminin, bölge sakinlerini yerlerinden çıkarmak için suyu zehirlediğine ve kimyasal silahlar kullandığına dair iddialarda bulunulmuştur. Ekim 1996 tarihinde ise, hükümet söz konusu büyük projenin uygulamasının sona erdiğini ilan etmiştir. BM'nin bir raporunda ise, Baas iktidarı insan haklarını açıkça ihlal etmek, yöreyi gelişi güzel

²⁴ Noorbaksh, *a.g.m.*, s.54

²⁵ İsmail Dursun, (2006) *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

²⁶ Bengio, *a.g.m.*, s.s.74-75.

²⁷ Dursunoğlu, Alptekin (2006), "Irak ve 15 Aralık Seçimleri", *Yakın Doğu Haber*, Ocak 2006, http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html.

bombalamak, 200 köyü darmadağın edip, bataklık bölgesindeki geleneksel yaşamı bozmakla suçlanmıştır.²⁸

Baas iktidarı altında baskı ve şiddete maruz kalan İslamcı Şiiler 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve yönetimi devirmesinden sonra bu baskılardan kurtulmuşlardır. Irak'ın yeniden imarı sürecinde de, Irak yönetiminde etkili konuma gelmişlerdir. Amerikan işgalinden sonra nüfus gücünü iyi kullanan Şiiler, seçimlerden zaferle çıkmışlar ve Irak'ta iktidar olmuşlardır.²⁹

2. Şİİ NÜFUSUN IRAK SİYASETİNDEKİ YERİ

Tarih açısından Şiilerin Irak siyasetindeki yeri incelendiğinde ilk hareketlerinin Osmanlı sonrası başlayan İngiliz işgalinde çıkardıkları ayaklanma olduğu görülür. Bu ayaklanma özellikle Şii din adamlarının yönettiği bir ayaklanma olması yönüyle dikkat çekmektedir. 1920 Haziranında başlayıp ancak bir sonraki senenin başında biten bu hareket İngilizlerin yeni tedbirler almalarına sebep olmuş ve ilk olarak Sünni Araplarla anlaşan İngilizler Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın başına getirildiği Irak Krallığını kurmuşlardır. Irak'ın yeni liderine 23 Ağustos 1921 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Percy Cox tarafından taç giydirilerek devletin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Bu tarih aynı zamanda Irak'ın resmî kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Irak Devlet sistemlerinin Sünni anlayışlara göre yapılandırılması neticesinde Şia, devlet sistemlerine sürekli kuşku ile bakmıştır. Bazen ehl-i beyt bazen de Şia olarak ifade edilen mezhepsel yaklaşımda din devlet ilişkileri Sünni anlayışla kıyaslandığında daha mesafeli olmuştur. Irak'ın kuruluşunda da ilk hamle olarak Faysal yönetimine karşı pasif itaatsizlik eylemine geçen grup yeni devletin işlevlerine engel olmaya çalışmıştır. İngilizler, bu durumdan kurtulmak için Şii önderleri aileleriyle birlikte İran'a sürgün etmiştir.³⁰ Önderlerinden ayrı kalan Şiiler kısa zaman içinde itaate zorlanmış ancak 1924 yılına gelindiğinde bu liderlerin siyaset yapmamaları ve Kral Faysal'dan özür dilemeleri koşuluyla geri dönmelerine izin verilmiştir.

Hem monarşi (1921-1958), hem de cumhuriyet (1958-2003) döneminde, Sünni Irak yönetimiyle Şii dini liderler arasında devam eden güvensizlik, sürekli olarak yenilenmiştir.

²⁸ Bengio, *a.g.m.*, s.76.

²⁹ Atilla Sandıklı, Emin Salihi, (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, BİLGESAM Yayınları, Ağustos Rapor no.35, s.6, İstanbul.

³⁰ İhsan Şerif Kaymaz, (2005) "Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalamasına Giden Yol ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 1, s.11.

Şii önderler mevcut devletin merkezi ve seküler siyasetine uzak durmuş buna karşın Sünni yöneticiler ise Şii liderlerin ve din adamlarının İran'la ilişkilerini şüpheyle takip etmişlerdir.

İslami yaklaşımların siyasallaştırılmasıyla birlikte 1950'li yıllarda Şii gruplar da kendilerine bir parti kurmuşlardır. Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr liderliğinde siyasal İslâm'ı bayraklaştıran ve diğer benzerlerinden farklı olmayarak şeriat sistemine dayalı bir İslâmî devlet ve toplum oluşturmak amacıyla kurulan partinin adı Dava Partisi'dir. Ancak bu oluşum siyasi söylem açısından mezhepçilik temelindeki dar kalıpların dışına çıkamamıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Dava Partisi oldukça faal bir dönem yaşamıştır. 1968 yılında Baas Partisi darbe ile yönetime el koyduktan sonra Şii din adamları üzerindeki baskılar da oldukça artmış ve bu zamandan sonra parti siyasi mücadele yerine tepki içerikli kitlesel eylemlere yönelmiştir. Özellikle 1974 ve 1977 yıllarında düzenlenen Aşura ve Hüseyiniye törenleri, Baas iktidarını hedef alan eylemler olarak anılmaktadır. Bu gösteriler karşısında Baas iktidarı yaptığı baskıları daha da artmıştır. Bu baskılar neticesinde sonraki dönemde İran'ın dinî lideri olacak olan Ayetullah Humeyni 1978'de Irak'tan sınır dışı edilmiştir. 1979'da ise Şii din adamları büyük çaplı tutuklamalar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde gerçekleşen Irak dışişleri bakanına yönelik suikast (1 Nisan 1980) ve sonrasında düzenlenen cenaze törenlerindeki bombalı saldırılar sonrasında Dava Partisi'nin tüm faaliyetlerine yasak getirilmiş ve kurucu lider Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr bu eylemlerden dolayı suçlanıp tutuklanarak idam edilmiştir.³¹ 1982 yılına gelindiğinde Dava Partisi Irak'tan tamamen soyutlanmış ve faaliyetlerini İran'a taşımıştır.

Bu dönemden sonra Irak içinde kalan Şiiler silahlı direniş için silahlanmaya başlamışlardır. Dava Partisiyle yollarını ayıran Ayetullah Muhammed Bekir el Hâkim de 1982 yılında Tahran merkezli Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyi'ni (İİDYK) kurmuş ve İran'ın desteğiyle Baas iktidarına yönelik silahlı saldırılara başlamıştır. Iraklı Şiiler arasında teşkilatlanmış ve İran tarafından da silâh yardımı yapılan Şii gruplar özellikle Kuzey Irak'taki Mesut Barzani kontrolündeki bölgelerde askerî ve siyasi eğitimden geçmişlerdir. Kendilerine "Bedir Tugayları" adını veren paramiliter bu güçler İran-İrak Savaşı sırasında da İran lehine birçok silahlı eylem yapmışlardır. İran-İrak Savaşı, Irak'taki Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde oldukça önemli olmuştur. Bu gelişmenin Baas yönetimine yansması da gecikmemiştir. Savaş boyunca, Irak tarihinde ilk kez, Arap ulusal kimliğinin,

³¹ Mesut Özcan, (2004) "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü", *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Bağlam Yayınlar, s.172-173, İstanbul.

dinsel-mezhepsel kimlikleri aşan bir üst kimlik olarak algılanmaya başlandığı görülür. 1979 yılında Saddam Hüseyin tarafından tek elden yönetilmeye başlayan Irak'ın ordu yapısına bakıldığında da özellikle üst düzey komutanların tamamının Sünni olduğu görülür. Şiiilerin sadece alt kademelerde ve erler arasında bulunmalarına izin verilirken ordu içindeki Şii oranı ise o dönem de 2/3 dolayındadır. Bu tabloya bakılarak İran-İrak Savaşında bir Şii isyanının çıkacağına dair öngörüler yapılmış ancak Şiiiler beklenenin aksine Irak devletine sadık kalmışlardır. Örneğin savaş esnasında nüfusun tamamı Şii olan güneydeki bazı bölgeler İran tarafından işgal edilmiş ancak halk Irak'a bağlı kalmakta ısrar etmiştir. İran tarafından yürütülen ve Irak'taki Şiiileri hedef alan yoğun propaganda çalışmaları da bu grubun İran etkisine girmesini sağlayamamış İran İslâm devrimi buradaki Şiiilerden istediği desteği alamamıştır. Savaş sırasında birçok Şii komutan Irak ordusu adına kritik görevler yapmıştır. Örneğin 1982 yılındaki büyük saldırıyı geri püskürten komutan bir Şii'dir.³²Tüm bunlar, savaş esnasında milli duyguların dinsel duyguların da önüne geçebileceğini göstermektedir. İran destekli Bedir Tugaylarının kabul görmemesinde de yine bu milli duygular yatmaktadır. Yapılan saldırı ve sabotaj eylemleri, bu eylemlerin arkasında İran desteği olmasından dolayı Irak'taki Şii halk tarafından kabul görmemiştir.

Birinci Körfez Savaşı sonrasında 1991 yılı Mart ayında, İran destekli İİDYK tarafından organize edilen ve bazı Şii gruplarla kuzeydeki Kürtlerin beraber yaptıkları bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Baas iktidarının katı laikçi ve merkezi siyasetinden rahatsızlık duyan bazı Sünni çevreler de Şiiilere destek vererek birlikte hareket etmişlerdir. Bu ayaklanmanın Şii ayaklanması olarak anılması tamamen Şii bölgelerinde çıkması ve katılanların çoğunun Şii olması nedeniyledir. Başka bir ifadeyle bu ayaklanma kuzeyde yaşayan Kürtlerin ayaklanmasından farklıdır ve doğrudan devleti değil, Baas rejimini hedef almaktadır. Aynı zamanda bu ayaklanmaya rejim karşıtı tüm Araplar birlikte hareket ederek katılmışlardır. Bu ayaklanma, bu yönüyle Şiiiler ve Sünniler arasında bir gerilim sebebi taşımamaktadır. Ancak hedef olarak rejimin belirlenmesinden dolayı Batılı ülkelerce destek görmemiş ve Saddam Hüseyin tarafından da rahatlıkla bastırılabilmiştir.

1991 yılındaki bu ayaklanma sonrasında Baas rejiminin özellikle laik ve merkezîyetçi siyasetinde yumuşama olmuştur. Bunun yanı sıra dinsel figürleri kullanmaya, Sünnileri ve Şiiileri ortak bir Irak-Arap kimliği altında birleştirmeye yönelik çalışmalar

³² Kaymaz, *a.g.m.*, s.11-14.

yaptığı görülür. Bu açıdan İran-Irak Savaşı da bu tür bir milli bütünleşmeye zemin oluşturmuştur. Şii nüfusun kendisini geliştirmesi, iktidar ve yönetime daha etkin katılabilmeleri için uygun imkânlar oluşturulmaya başlanmıştır. Ayrıca Sünni ve Şii gruplar arasındaki gelişmişlik farkını dengelemek için de adımlar atılmıştır. Saddam Hüseyin'in başında olduğu Devrim Komuta Konseyinin yapısı bu açıdan yeniden ele alınmış ve üç tane Sünni Arap, üç tane Şii Arap, bir tane Kürt ve bir de Asurî üye olmak üzere yeniden düzenlenmiştir. Ancak bu yeni düzende yönetimde temsil imkânından tek grup dışlanmış ve Türkmenler dışarda bırakılmıştır. Baas Partisi yerel yönetimlerde de bazı değişikliklere gitmiş ve Bölge Komuta Konseylerindeki üyelerle ilgili Şii nüfusun çoğunluk olduğu yerlerin merkezlerinde Şii grupların çoğunluk olmalarına imkan vermiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı da bu dönemde Şiilere verilmiştir. Şiilerin yönetime etkin katılmalarına bağlı olarak Irak ekonomisi içerisindeki ağırlıkları da artmıştır. Bu değişimle birlikte eğitim seviyeleri açısından da Sünnilerle Şiiler arasındaki fark kapanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler incelendiğinde, Baas rejiminin Şiileri kazanmaya yönelik çalışmalarında ve Sünni ve Şii olmak üzere her iki mezhebe yönelik politikalarında bir Arap milli kimliği oluşturabilmek açısından başarılı olduğu söylenebilir.³³ Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin Şii politikası, Şii grupları temsil eden hem dini hem de aşiret önderlerini devre dışı bırakıp doğrudan Şii halkı ve bunların yanı sıra orta sınıfı muhatap almayı içermektedir. Ancak Baas rejimi tarafından sürekli kontrol altında tutulan dini ve aşiret önderleri, Amerika'nın Irak'a girmesinden sonra yeniden güçlü hale gelmiş ve etkinlik kazanmışlardır. Bu etkinlik özellikle Şii grupları temsil noktasında zorlu bir rekabete de yol açmıştır.

Şii Araplar Irak'ın en kalabalık grubu olmalarına karşın uzun bir süre "ikinci sınıf vatandaş" olarak yaşamışlardır. ABD tarafından Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte Şiilerin önü açılmış ve Irak'ın yönetimine katılmak hatta tamamen yönetimi ele geçirmek için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Şiiler genel olarak bu fırsatı değerlendirmek istemiş yeni Irak yönetiminde yer almanın yanı sıra Irak'ın "başat gücü" olma hedefini benimsemişlerdir. Ancak, Iraklı Şii gruplar siyasi tutum ve yaklaşım açısından tek bir bütün değildir. Şiiler arasında da sosyalistler, liberaller ve İslamcılar gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Siyasi çerçeveden bakıldığında ise özellikle İslamcı akımlar daha güçlü ve daha etkin bir konumdadır. İslamcı Şii partilerin de kendi aralarında tek bir bütün olmadıkları açıktır

³³ Hasan Onat, (1996) *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları, s.20, Ankara.

özellikle ideolojik, örgütlenme yapıları ve çıkar ilişkileri açısından parçalanmış bir görüntüleri vardır.³⁴

Şiiler açısından dini önderler oldukça önemli olmasına karşın özellikle Irak'ta yaşayan Şii liderler genel olarak siyasete karışmamayı tercih etmişler ve bu nedenle de açık bir siyasi tavır belirlememişlerdir. Bu durum Irak'ın işgali sonrası ABD'nin oldukça işine gelmiştir. Çünkü Şii dini liderler ABD ordusunun Irak'ta uzun süre kalmasını kabul etmemekle birlikte ABD karşıtı bir yaklaşımı mezhepsel ve ideolojik boyutta ele almamışlardır. Irak Şiileri arasındaki ılımlı yaklaşımlar genellikle Irak İslami Yüksek Konseyi (İİYK) ve Dava Partisi etrafında toplanmaktadır. Dava Partisi Irak'taki en eski ve köklü İslami Şii grup olmasına karşın partinin özellikle Maliki'ye yakın kanadı eski dönemde yürüttüğü politikalarından önemli ölçüde uzaktır. İİYK ise Iraklı Şii grup ve örgütleri tek çatıda toplamayı amaçlayan İran desteği sayesinde 1982 yılında kurulmuş yapıdır. Örgüt, İran'ı örnek alarak Velâyet-i Fakih modeline uygun dini bir rejim kurmayı amaçlamaktadır. Fakat seçimlerden büyük bir zaferle çıkmasına karşın Irak'ta İran modeliyle bir rejim kurma hayalini destekleyecek taban desteği bulamamıştır. Yapılan son seçimlerde Dava Partisi karşısında büyük bir güç kaybı yaşamıştır. Ancak İİYK ile Iraklı Kürt gruplar arasında da oldukça iyi ilişkiler bulunmaktadır. Buna karşılık Şiiliği ön plana çıkaran İİYK'nın ülkedeki Sünni partilerle arası oldukça kötüdür. Saddam Hüseyin iktidarında ABD ile yakın diyalog kurmaktan kaçınan Şii gruplar işgalden sonraki dönemlerde ABD'ye karşı oldukça kuşkucu yaklaşımlarına rağmen zaman içinde işbirliği yapmaya başlamışlardır.

2003 yılında başlayan ABD'nin Irak işgali ve sonrasında özellikle Irak'taki Şiiilere verdiği destek, siyasette ve ülke yönetiminde Şiiilerin ağırlık kazanması ve ABD'nin Iraklı dini önderleri de siyasete dâhil etmeye çalışması sonucunda Şiiliğin merkezi sayılan Necef bölgesi de fiili olarak siyasetle uğraşmaya başlamıştır. Yeni anayasa hazırlıkları ve seçimlerle ilgili konularda Şii dini önderlerin siyasete olan müdahalesi açık bir şekilde görülmeye başlamıştır. ABD'nin Irak Şiiileriyle ilgili temel politikasının, İran merkezli Şiilik karşısında alternatif bir güç oluşturma gayreti olarak tanımlamak mümkündür. Şiiliğin ana merkezinin Necef olması ve İran Şiiliğinin dahi buradan başlayarak gelişmesi Necef'i önemli bir merkez haline getirmektedir. Ayrıca birçok Şii imama ait türbelerin Irak'ın farklı şehirlerinde olmasının yanında nihayetinde Hz Ali'nin türbesinin Necef'te olması Irak'ı ve

³⁴ ORSAM, *ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları*, Rapor No: 77, Ekim 2011, ss.29-31.

dolayısıyla da Necef'i önemli bir Şii merkezine kılmaktadır. Bu gerekçelere dayanarak ABD'nin de Irak Şiiliğini yanına alarak hem İran'ın etkisini zayıflatmaya çalıştığından hem de İran'a alternatif bir din merkezli güç oluşturmayı amaçladığından bahsetmek mümkündür.³⁵

2.1 KÖRFEZ SAVAŞI VE IRAK ŞİİLERİNİN GENEL DURUMU

İran-İrak Savaşı, özellikle Irak Şii'leri açısından rejime bağlılıklarının test edildiği bir dönem olarak kabul edilir. İran-İrak Savaşı'nda ateşkesi ilk öneren İran devleti olduğu için Irak kimi çevrelerce bu savaşın galibi olarak da görülmüştür. Ancak 8 Ağustos 1988 tarihinde sona eren İran-İrak Savaşı Irak açısından tam bir yıkımdır. Esasen Irak, bu savaştan hem çok güçsüz, hem de çok kan kaybetmiş olarak çıkarken savaşın mali yıkımı Irak için tahminlerin çok ötesinde olmuştur. Savaş başlamadan önce Irak'ın 30 milyar dolarlık mevcut rezervi olmasına rağmen savaş sonunda ülkenin borçları 100 milyar dolara yaklaşmıştır.³⁶ Bu dönem Irak'ta yaşayan Şii'ler her ne kadar savaşta üstlerine düşen görevleri yapmaya mecbur kalsalar da kuvvetli mezhep bağlarına sahip oldukları İran'la da sıkı ilişkilerine son vermemişlerdir.

Körfez Savaşı'nın devam ettiği dönemde Iraklı Şii'ler incelenecek olursa kendi aralarında özellikle üç farklı siyasi eğilim dikkat çeker. Ahmet Çelebi veya İyad Allavi benzeri laik eğilimli Şii'ler ilk gruptur. Sistani benzeri dini önderler ise tamamen din eksenli siyasi eğilimler belirlemişlerdir. Ancak dini yaklaşımları ağır basmasına rağmen Sistani gibi önderlerin siyasi rollerini eğitim, özel hukuk gibi konularla sınırlandırıp dini mezhepsel yaklaşımların tamamen devlet yönetimine odaklanmasını savunan Sadr benzeri Şii'ler de bulunmaktadır.³⁷ Kısacası günümüzde olduğu gibi o dönemde de Irak'ın yaklaşık yüzde 60-65'ini oluşturan Şii nüfus tam bir bütün olarak hareket etmemektedirler. Irak'ta özellikle dini anlayışın yönetimde etkin olmasına karşı çıkan sadece bazı Şii'ler değildir. Birçok Sünni Arap ve Kürt de aynı şekilde laik bir eğilim içindedir.

³⁵ ORSAM, a.g.r., s.29-31

³⁶ Güldalı, a.g.k. 2009, s. 53.

³⁷ Mazin Hasan, (2006) "Yeni Dönemde Arapların Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, Sayı 75, Temmuz s. 88.

3. ŞİİLER AÇISINDAN IRAK'IN YENİDEN YAPILANDIRILMA SÜRECİ

Irak'ın geleceği belirleyecek birçok faktör bulunmasına karşın bunlardan en önemlisi kuşkusuz ülkenin iç dinamikleri olarak da ifade edebileceğimiz unsurlardır. İç dinamikler: Irak'ın hem siyasal birlikteliğinin sürdürülmesinde hem de dış ilişkilerinden ekonomisine kadar çeşitli açılardan geleceğinin belirlenmesinde; savaş ortamının geleceğinde iç çatışmaların süreç olarak ortaya çıkmasında; tüm bunların süre ve güç dengeleri açısından şekillenmesinde; ilgili tarafların stratejilerini ve geleceğe ilişkin tutumlarını anlamamızı sağlayacak en önemli faktördür. Bu çerçevede Irak'ta yaşanan olayları anlamak ve bu olayların ne yönde gelişeceğini öngörebilmek için iç dinamikler olarak bahsedilen unsurların detaylı olarak analizi gerekmektedir. Sosyal tabanlı tüm olaylarda olduğu gibi, Irak'ın iç dinamiklerini şekillendiren faktörler de birbirlerinden bağımsız değildir. Bu açıdan etnik yapılar, mezhepsel farklılıklar, aşiretlerin etkinliği gibi konular iç içe geçmiş ve sınırları artık net olarak belli olmayan faktörlerdir. Bu sebeplerle de Irak özelinde bu konudaki girdilerin çok olması ve dış dinamiklerin de oldukça etkin olduğu dikkate alındığında yeniden yapılanmanın geleceğini kestirmek oldukça zor olmaktadır.³⁸

İşgal güçleri, yaptıkları işgali kalıcı kılabilmek ve meşrulaştırabilmek için tüm etnik ve mezhepsel farklılıkları kullanmaktadırlar. Bunun yanı sıra oluşan kargaşa ve şiddetin de teşvik edildiği bir sır değildir. İşgalci güçler esasen yaptıkları tüm eylemler sayesinde hem Irak gibi etnik olarak karmaşık toplumlarda hem de diğer faaliyet gösterdikleri coğrafyalarda sürekli suçlanmakta ve kötülenmektedirler. Bu açıdan Irak incelendiğinde, ABD'nin her bir etnik ve mezhepsel unsuru bir diğerine karşı kullandığı ve kasıtlı olarak aralarına ayrılık tohumları ektiğine ait inanç birçok Irak vatandaşında oluşmaya başlamıştır. Ayrıca Iraklı farklı gruplar arasında, ABD'nin, tarihi belirsiz işgal durumunun devamını sağlamak için meşru direniş hareketlerini gözden düşürme maksatlı kaos oluşturduğu ve şiddet ortamını desteklediği yine bu amaçla her türlü terör eylemine bilinçli olarak göz yumduğu fikri benimsenmektedir.

Bu noktada bir gerçeğin de görülmesi gerekir. Irak'ın tarihi bir mezhep çatışmasıyla yoğrulmamıştır. Tam tersine özellikle İngiliz egemenliği döneminde mezhepler arası bir

³⁸ Aydın, Özcan ve Kaptanoğlu, *a.g.e.*, s.53.

işbirliğinden bile söz edilebilir. 1920'de sömürge yönetimine karşı girişilen başkaldırıda Sünniler ile Şiiler omuz omuza çarpışmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında da Irak'ta temel çatışma, mezhepler arasında değil, sınıf ekseninde yaşanmıştır. 1948'deki işçi ayaklanmasında Sünniler ile Şiiler beraber saf tutmuştur. Ancak Baas iktidarının etkisiyle, özellikle de İran savaşından sonra, Şiiler her anlamda 'merkez'den itilmiştir. 1991'de ABD'nin geri adım atmasıyla yarıda kalan Şii ayaklanmasının arkasında yatan temel etken de budur.³⁹

Körfez savaşları sonrasında meydana gelen saldırıların esas olarak Irak'ın giderek İran yanlısı bir Şii İslam devleti olma olasılığını ortadan kaldırmayı amaçladığı yorumları daha ağır basmaktadır. İran'ın Iraklı Şiiler üzerinde bulunan etkinliği ortadan kalkmış gözükmektedir. Saddam iktidarı sonrasında işgalci güçlerin çıkarlarına zarar verecek derecede güçlenmiş bir ailenin gücünün kırılması, Şiiler arasındaki iktidar mücadelesinin ateşlenmesi, bunun yanı sıra Sünni-Şii kavgasının da kızıştırılması gibi etkenler dikkate alınarak, ABD tarafından, İran etkinliğindeki Şii dünya karşısına Irak merkezli ve Arap ağırlıklı yeni bir Şii dünya konmak istenmektedir.⁴⁰

3.1 LAİK VE RADİKAL Şİİ GRUPLARIN YAKLAŞIMLARI

Günümüzde Irak Şiilerine genel olarak Şii adı verilse de bunların birleşik ve aynı amacı taşıyan bir grup olduğu söylenemez. Dine bakış açılarına göre bir yanda İran'ın dini yaklaşımlarını ve yönetim sistemini benimseyen radikal Şiiler ile ABD yanlısı bir politik düşünceye sahip, dünya ile bütünleşme siyasetini benimsemiş laik Şiiler olarak iki farklı grup oluşmuştur.

Laiklik yanlısı Şiiler ile dini ön plana çıkaran Şiiler arasında açık bir siyaset ve günlük hayat alanında uçurumlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra dinci olarak nitelenebilecek kanatta yer alan Sistani ve Sadr benzeri Şii gruplar da eylemler ve ideolojik yaklaşımlar açısından birbirlerinden farklı hareket edebilmektedir. Şiilerin, etnik açıdan Arap olmalarına karşın Pers kökenli İran ile olan yakınlaşmaları Irak'ın birliği açısından önemli bir sorun gibi durmaktadır. İran ile yakınlaşmalar kadar aynı zamanda ABD ve İngiltere ile olan doğal bağlantılar da Irak'ın bölünmesine imkan sağlamaktadır. Irak işgal

³⁹ Erdal Güven, "Irak Nereye?", *Radikal Gazetesi*, 03/03/2006

⁴⁰ Tayyar Arı, (2004) *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, s.637, İstanbul.

edildikten sonra özellikle Sünnilerin hâkimiyetindeki topraklarda patlatılan çok sayıda bomba başlarda her ne kadar Şii-Sünni çekişmesi gibi gösterilse de bu durum zaman içinde mezhep temelli grupları birbiriyle çarpıştırmak isteyen güçlerin bir operasyonu olarak algılanmaya başlamıştır. Ancak bu operasyon algısı tutmamış daha çok mezhepsel çatışma fikri Irak'ta yaygın bir kanaat haline gelmiştir. İşgal sonrası popülerliği artan Mukkada el-Sadr ve İran taraftarı Şii dini önderlik fikrini benimsemiş el-Sadr ailesi, Irak'taki Şii grupların hem dini hem de siyasi iktidarını peş peşe devralan aileler olmuşlardır.⁴¹

Sadr, özellikle ABD'nin Irak'ı hemen terk etmesi fikrini savunurken, bu fikirleri radikal bir şekilde ortaya koyan ve hızla etki alanını genişleten Mehdi Ordusu, El Sadr'ın Irak'taki en önemli güç kaynağı olmasına karşın git gide büyüyen de bir sorun haline gelmiştir. El Sadr tarafından söz konusu bu ordunun tamamen kontrol edildiğini savunmak mümkün değildir. Öte taraftan genel olarak laik bir yönetim modelini benimseyen Şii grupların ise siyasetlerini daha çok Arap ve Kürt karşıtlığı temelinde yaptıkları düşünülmektedir.

3.2 2005 YILINDA GERÇEKLEŞEN SEÇİMLERDE ŞİİLER

Irak'ta yaşayan Şiiler, genel nüfus içindeki % 60-65'e varan oranları ile ülkenin en kalabalık ve geniş grubudur. Ayrıca Iraklı Şiiler etnik açıdan sadece Arap kökenlilerden oluşmaz. Araplar kadar kalabalık olmamakla birlikte Irak'ta yaşayan az da olsa bazı Şii Türkmen gruplar ile Şii Kürtler de yaşamaktadır. Ancak bu sayısal çoğunluk iktidar açısından pek etkili olmamıştır. Irak'ın geçmişine bakıldığında Şiilerin, Irak'ta genel nüfus açısından daima çoğunluk olmalarına karşın siyasi olarak bu çoğunluklarının bir faydasını görmedikleri düşünülmektedir. Ancak çoğunluğun iktidar olamamasına dur demek için 1920 ve 1991 olmak üzere dikkat çeken iki büyük isyanda Şiiler iktidar istemişler fakat bir sonuç elde edememişlerdir. Fakat bu tablo 2003'te değişmiş ve bu yıldan itibaren Şiiler nüfus çoğunluğunun etkisiyle iktidar olabilmişlerdir. Şiilerin özellikle ABD'nin yaptığı 2003 müdahalesi sonrasında nüfus çoğunluklarını iyi bir avantaj olarak kullandıklarından bahsetmek mümkündür.⁴²

⁴¹ Coşkun Tülemmez, (2013) *Irak'ın Muhtemel Geleceği Ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56, Ankara.

⁴² Atilla Sandıklı, Emin Salihi, (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 35, s.6, İstanbul.

2005 yılı seçim sonuçlarına göre, uluslararası gözlemciler tarafından yapılan incelemelerde Irak'ın % 65'ini oluşturan Şii grupların yaptığı koalisyon, seçimde kullanılmış geçerli 8,5 milyon oyun ancak yarısından azını alabilmiştir. Bu netice Şiilerin oluşturduğu nüfus oranının çok altında bir orandır. Diğer taraftan Irak halkının yüzde 20'sine yakını ancak oluşturabilen Kürtler ise Irak'ın özellikle Kuzeyindeki bölgelerde yakaladıkları sandık başarısı ile ödüllendirilmiş, sahip oldukları nüfus yüzdesinin çok üzerinde oy alarak toplam oyların dörtte biri kendilerine verilmiştir.⁴³

Şii gruplar arasında önemli farklılıklar ve aralarında ciddi ayrılıklar bulunmasına rağmen, 2003 yılından sonra, ABD'nin Irak'ı yeniden imarı sürecinde ortak hareket etmişlerdir. Özellikle parçalanmalarını engelleyen faktör, Sünnilerin tekrar Irak yönetiminde egemen olmaları korkusu ve İran'ın Iraklı Şiileri bir arada tutma çabaları olmuştur. Baas iktidarının devrilmesinin ardından Şiiler Irak'ta güçlü bir siyasi unsur olarak ortaya çıkmışlardır.⁴⁴

Ancak ABD'nin Irak'ı işgalinin ilk yıllarında daha da birleşmiş ve bir arada görünen Dinci Şii partilerin 2005 yılından sonra kendi aralarında da ciddi sorunlar yaşamaya başladıkları görülmektedir. 2006 yılında El Sadr Akımı ile İDYK arasında silahlı çatışmalara varacak düzeyde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Dava Partisi Genel Başkanı ve Irak Başbakanı Nuri El Maliki'nin araya girmesiyle ancak çatışmalar sonlandırılabilmiştir.⁴⁵

Mukteda El Sadr, 2003 Irak Savaşı'ndan sonra ABD ordu güçleriyle sadece iki kez çatışma yaşamıştır. El Sadr ABD'nin Irak'ta olan etkinliğine ve gücüne karşı tutumu, varlığını istememesi, siyasi konulardaki karşı görüşleri, İran ile yakın diyalogları ile dikkatleri üzerine çeken bir liderdir. El Sadr bunların yanı sıra aktif bir siyasi anlayışa da sahiptir. El Sistani tarafından yönetilen Havza'nın sessizlik siyasetine karşı olmuş, Havza'nın

⁴³ Mustafa Kibaroglu ve Yasemin Nun, (2007) "Türkiye'nin Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Kaygıları", *Global Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9,, s.1-2.

⁴⁴ Bayram Sinkaya, (2007) "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, s.41.

⁴⁵ Veysel Ayhan *7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklemin Değerlendirilmesi*, ORSAM, Nisan 2010, Rapor no.17, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_orsamreportt_17_tr.pdf, 2 Mayıs 2012, s.14.

özellikle liderliğe geçmesini savunmuştur. Kum merkezli Ayetullah El Hairi isimli İranlı dini lideri örnek bir lider olarak görerek bu yaklaşımı benimsediğini ilan etmiştir.⁴⁶

Sonuçta, Iraklı Şiiiler kendi içlerinde ideolojik ve siyasi bir bütünlüğe sahip olmamalarına rağmen 2003'ten sonra büyük ölçüde bir arada hareket etmişlerdir. El Sadr Akımı ile İDYK arasında silahlı çatışmalar çıkmasına rağmen, gruplar tam olarak birbirinden ayrılmamıştır. Şii grupların parçalanmasını engelleyen ana faktör, karşılarında eski iktidarı simgeleyen Sünni bir gücün bulunması olmuştur. Çünkü Şiiiler, Sünni Arapları İslamcı ya da Baasçı olarak ayırmamaktadır.⁴⁷

30 Ocak 2005 tarihinde yapılan bu seçim çalışmaları ancak bir deneme olarak kalmış, Irak'ın bu tür bir seçime henüz hazır hale gelmediği kanaati oluşmuştur. Irak Ulusal Meclisi normal şartlar altında 275 koltuk ve 4 yıllık bir süre için planlanmıştır. Bu dönemde resmi rakamlara göre 15 milyonluk Irak için seçimlere katılım oranı %58 olarak açıklanmış ancak bu rakamlar şaibeli durumu ortadan kaldırmamıştır.⁴⁸

Şii politik oluşumunun simgesi olan Birleşik Irak İttifakı, yapılan seçimde 275 koltuklu Irak parlamentosunun 140'ını kazanmıştır. Seçimlerin neticesine göre oluşturulan meclis ve oluşturulan Başkanlık Konseyi tarafından Celal Talabani, Irak'ın Devlet Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Bu dönem Başbakanlık koltuğuna da İbrahim Caferi atanmıştır. İbrahim Caferi başkanlığındaki hükümet 28 Nisan 2005'te Irak Meclisi tarafından onaylanarak göreve başlamıştır. 31 üyesi bulunan hükümet 17 Şii, 8 Kürt, 6 Sünni, 1 Hıristiyan ve 1 Türkmen bakandan oluşurken 5 bakanlığa da vekâleten atamalar yapılmıştır.⁴⁹ Özellikle Sünni gruplar tarafından boykot edilen seçimlerin sonucunda KDP ile KYB, Irak Ulusal Meclisi ve bölge meclisiyle ilgili ittifak yapmışlar ve oyların % 26'sını alarak Irak Ulusal Meclisi'nde 75 sandalyeye, bölge meclisinde de oyların % 73,8'ini alarak 111 koltuktan 82'sini kendilerine katmışlardır.⁵⁰

⁴⁶ Yılmaz, *a.g.m.*, s.s.85-86.

⁴⁷ Serhat Erkmen, (2007) "Orta Doğu'daki Değişim Ekseninde Irak Sorununu Anlamak", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Şubat Sayı 82, s.27.

⁴⁸ Serdar Güldalı, (2009) *2003 Amerikan İşgali Sonrası Türkiye-Irak İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, s.93, İstanbul.

⁴⁹ Şule Şahin, (2006) *11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, s.63, İzmir.

⁵⁰ Tefik Hasan Güzel, (2009) *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, s.66, Ankara.

Şiiler, 2003 sonrası dönemde ülke genelindeki nüfusları ve oldukça örgütlü hareket etmeleri nedeniyle iddialarının altında bir seviyede olmalarına karşı siyasi karar sisteminin iki unsurundan en güçlüsü haline gelmişlerdir. Buna karşın Kürtler de bu ortamda Irak Geçici Yönetim Kanununun kendilerine sağladığı veto hakkının sunduğu pek de eşit olmayan siyasi güç sayesinde büyük bir iktidar gücü elde etmişlerdir. 2005 yılı Nisan sonlarına gelindiğinde Iraktaki yönetim kabinesi ağır pazarlıklar sonucunda Şii ve Kürt gruplar tarafından paylaşmıştır.⁵¹

2005 seçimleri genel olarak Irak'taki laiklik yanlısı ve radikaller arasındaki tüm dengeleri etkilemiş görünmektedir. Özellikle Şii ve Sünni ılımlı grupların seçimlerde başarı gösterememesi sebebiyle, parlamentoda ikinci büyük grubu oluşturan Kürtlerin Irak'ın siyasi yapılanmasındaki önemi artmıştır. Bundan sonra Irak'taki yeni siyasi dengeler ise Irak'ın kuzeyindeki Kürtler lehinde gelişme gösterme eğilimine girmiştir. Yeni anayasa ile de Irak'ın devlet yapısı federe sisteme dönüştürülmüştür. Meydana gelen yeni federal yapılanmada demografik her türlü üstünlüklerinin yanında özellikle politik açıdan iyice güçlü hale gelen Şii blok karşısında denge unsuru olarak sadece Kürtler kalmıştır.⁵²

Seçimler, mezhepsel açıdan Sünnilerle Şiilerin arasını açarken Araplarla Kürtler arasında da etnik ayrılıkları iyice körüklemiştir. İyice belirginleşen bu ayrılıkların tetiklenmesi neticesinde meydana gelebilecek herhangi bir iç çatışma ortamı etnik veya mezhepsel açılardan bakıldığında çevre ülkelere de sıçrayacak bir potansiyeli barındırmaktadır. ABD ise dengeyi muhafaza etmeyi tercih etmiş ancak bölgede Kürtlerin daha aktif rol almasına yönelik bir eğilim göstermiştir.

Mart 2003'te Saddam yönetiminin sona erdirilip ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında politik olarak güçlenen ve önemli bir unsur olan Şiileri ise İran, bir dış politika aracı olarak kullanmak isteyecek, Pakistan'dan Orta Doğu'ya oradan Lübnan'a kadar ortaya çıkan Şii ekseninin tamamlanan bir parçası olarak düşünecektir.⁵³

⁵¹ İsmail Dursun, (2006) *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılmış Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, s.164, Gebze.

⁵² BÜSAM, (2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, s.9, İstanbul.

⁵³ Ofra Bengio, (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 64-73.

Sonuç olarak 30 Ocak 2005 tarihinde gerçekleşen Irak genel seçimlerinde her ne kadar demokratik bir seçim yapıldığı iddia edilse de Orta Doğu ve Irak'a barış veya düzenin geldiğinden bahsetmek mümkün olmamıştır. Görünürde bir demokrasi ile gerçekleşen seçimler Irak toplumunun yaşadığı etnik çatışmalara ve siyasi istikrarsızlıklara bir çözüm olmamıştır. Irak halkının farklı kesimlerini oluşturan özellikle laikliği isteyen Kürtler ile anayasanın eninde sonunda İslam hukukuna göre belirlenmesini isteyen Şii topluluklar birbirlerinden çok farklı beklentilerle hareket etmektedir. Bugün itibariyle Irak'ın siyasi geleceği belirsiz bir durumdadır. Ülkedeki farklı kesimler fikir birliğine o dönemde de günümüzde de halen varabilmiş değillerdir. 13 Şubat 2005 tarihinde açıklanan seçimler incelendiğinde de bugünkü istikrarsızlığın o günlerden beri değişmediği görülür.

3.3 YENİ DÖNEM IRAK SİYASETİNDE POLİTİK YÖNELİMLER

15 Aralık 2011'de verilen karar gereği ABD'nin Irak'taki askeri güçlerini resmi açıdan çekmeye başlamasının üstünden bir gün bile geçmeden Başbakan Maliki özellikle Sünni olan siyasetçileri hedef alan bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu yaklaşım Irak'ı tekrardan bir mezhep çatışmasının içine çekmiştir. Başbakan Maliki 28 Kasım 2011'da kendisinin doğrudan hedef aldığı ileri sürmüştür. Saldırıların arkasında Sünni liderlerin olduğu iddiasıyla Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el Haşimi'ye de Yüksek Mahkeme tarafından yurt dışı yasağı getirilmiş, ardından da tutuklama kararı alınmıştır. Maliki'den kaynaklanan bu tutum karşısında Iraklı listesine bağlı Bakanlar hükümetten çekilmişlerdir. Sünni ve Kürt vekillerin Meclis çalışmalarına katılmayacaklarını açıklamışlarıyla birlikte parlamenterlerin yargılanmasının önüne geçilmiştir. Ayrıca bu eylem Başbakan Maliki ve Şii liderlere Irak'ta otoriter ve mezhepçi politikalarının kabul edilmeyeceği yönünde güçlü bir mesaj olmuştur.⁵⁴ Irak'taki neredeyse tüm kesimler bu durumun sorumlusu olarak otoriter bir yönetim kurma amacına sahip olduğunu düşündükleri başbakan Maliki'yi sorumlu tutmuşlardır.

Başbakan Maliki'nin Sünni liderlere terör saldırılarıyla ilişkili oldukları gerekçesiyle baskı kurmaya çalışması, ülkede yönetim açısından bir kırılma olarak algılanmıştır. Ayrıca terör saldırılarının engellenememesi sebebiyle 2011 başından itibaren hükümete duyulan güvensizlik derinleşmiştir.⁵⁵ Maliki'nin bu tutumu Irak Anayasası'nı çiğneme girişimi

⁵⁴ Veysel Ayhan, (2011) "Irak'ta Şii-Sünni Gerginliği: Irak'ın Federe Bölgelere Bölünmesi İhtimali", <http://www.orsam.org.tr/yazigoster.aspx?ID=3002> (Erişim Tarihi: 14.07.2014)

⁵⁵ BÜSAM, (2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, BÜSAM, s.9, İstanbul.

olarak değerlendirilmiş, bu karardan sonra Şii partiler yeni bir hükümet formülü üzerinde çalışmaya başlamış, ülkede de Şii-Sünni gerginliğinin tırmandırması hız kazanmıştır.⁵⁶

Sünni kesimler ise Maliki'yi otoriter bir yönetim anlayışı sergileyerek ülkenin birliğini yok etmekle suçlamıştır. Sünni bakanların hükümetten çekilmesiyle birlikte Selahattin Vilayet Meclisi'nin federe bölge kurulması yönündeki kararının ardından Diyala Vilayet Meclisi de bu yönde bir girişimde bulunmuştur. Anbar Vilayet Meclisi üyeleri de federe vilayet kurulması yönünde adımlar atmışlardır. Sünnilerden gelen federe vilayet oluşturma istekleri Maliki yönetimi tarafından Anayasa'dan kaynaklanan boşluklar kullanılarak engellenmeye çalışılmıştır.⁵⁷ Bu konuda referandum çalışmalarının hukuki olarak yapılabilmesi için Bağdat yönetiminin seçim çalışmalarına girişmesi gerekmiştir. Görüldüğü gibi Başbakan Maliki'yi otoriter bir yönetim kurmakla suçlayan Sünni Araplar aynı zamanda Maliki'yi ülke bütünlüğü karşısında en büyük engel olarak kabul etmişlerdir. Sünni grupların liderlerini kontrol etmeye çalışan Maliki yönetimine tepki olarak Sünni liderlerin federe vilayetler kurma istekleri aslında Sünni Arapların güvenli bir ortamda yaşama arzusundan ileri gelmektedir. Daha önce Irak içinde federe bölgeler kurulmasına karşı çıkan Sünniler Maliki'nin baskı ve yıldırma politikası karşısında tepki göstermişlerdir.

Ancak Sünnilerin kurmak istediği federe vilayet sınırları içinde tartışmalı toprakların bulunması, özellikle Diyala ve Musul bölgesinde Sünni Araplar ile Kürtleri karşı karşıya getirmiştir. Ayrıca bölgede yaşayan Şii kesimler de federe vilayet taleplerine karşı çıkmışlardır. İkinci anlaşmazlık ise yetkilerin paylaşımında ortaya çıkmıştır. Irak'ta Federe Kürt Bölgesi facto olarak Bağdat'taki merkezi yönetime kabul ettirilmiştir. Kurulacak bölgelerde yetkilerin paylaşımının Federe Kürt Bölgesi ile yapılacak yeni anlaşmalara dayanmak zorunda olması Şiiilerle Sünnilerin süreci yönetmesinde büyük bir engel olmuştur.⁵⁸ Üzerinde halen tartışmalar devam eden toprakların yanı sıra yetkilerin paylaşımı ve özellikle de mali konular sorun olmaya devam etmektedir. Ayrıca Barzani kontrolündeki Kürt özerk bölgesi ile Başbakan koltuğundaki Maliki arasında yaşanan petrol gelirlerine yönelik devam eden sorunlar da bir çözüme kavuşmamış görünmektedir.

⁵⁶ Doğan Şentürk, (2003) *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baası*, Alfa Yayınları, s.120, İstanbul.

⁵⁷ Ali Özbilgeç, (2007) *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, s.41, Konya.

⁵⁸ Bengio, O. (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 64-73.

Sonuç itibariye Sünni liderlerin üzerlerindeki baskıların arttırmasını sekiz bakanın istifasıyla protesto etmelerinin ardından Maliki'nin de yerlerine yeni bakanları atayacağını ilan etmesi tehdidinde bulunması aslında sorunun kısa sürede çözülmeyeceğini göstermiştir. Bu baskıcı politikalar kısa sürede Irak'ı bir mezhepsel şiddet çatışmasının içerisine sürüklemiştir. Bağdat'ta sivillere yönelik saldırılar artmış, Maliki'nin ülkeyi parçalamaya yönelik politikaları Şii liderler tarafından da kabul görmemiş, Şii liderden Mukteda Sadr da yeni bir ulusal plan ortaya atmıştır. Görünen o ki ABD'nin çekilmesinden bir gün sonra Cumhurbaşkanı, Başbakan, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı gibi Irak'ın önemli liderleri arasında yaşanan gerginlik, Irak'ın birliğini koruyacağı yönündeki beklentileri zayıflatmıştır.⁵⁹

3.4 ABD'NİN ÇEKİLMESİ SONRASINDA ŞİİLERİN DURUMU

Irak'ta nüfusun yüzde 60'ını oluşturan Şiiler özellikle savaş sonrasında fazla homojen bir grup görüntüsü verememişlerdir. Bunun bir sebebi her Şii grubunun Irak'ın geleceği ile ilgili politik yaklaşımlarının farklı olmasıdır. Şii gruplar arasında milliyetçilik ve dini inanışları ön plana çıkarmadaki farklılık da homojen bir yapı kurulamamasında etkili olmuştur. Bu yönüyle Irak'ta bulunan Şii gruplar incelendiğinde bu ayrışma görülecektir.

Irak'taki Şiilerden Sadr ailesi olarak bilinen grup, Şiiler arasında en bilinen ve popüler grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Şiilerin 1991 yılındaki başarısız ayaklanma girişimleri sonrasındaki operasyonlarda Necef kentindeki Sadr sülalesi hedef alınmıştır. Bu ailenin önde gelen tüm isimleri 1980'den 2003'e kadar geçen 23 yıl süresince Saddam yönetiminin öldürülmüştür. Sadr grubunun lideri olup 1999 yılında öldürülen baba Sadr da oğlu gibi popüler bir lider olan Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr'dır. Necef'te bulunan ve "Havza Okulu" olarak bilinen yerde öğrencilik yapan Mukteda el-Sadr zamanla babasının adını kullanarak özellikle siyasi konulardaki çıkışlarıyla kendini gösteren ve popüler olmaya çalışan bir lider olarak dikkat çekmiştir. Şiilerin çok itibar ettiği dini liderleri ve özellikle de imamları yetiştirmesiyle meşhur olan Havza Okulu içinde oldukça etkin olmaya başlayan ve birçok grubu da kontrolü altına alan El-Sadr, diğer taraftan Kerbela, Necef, Bağdat ve Nasiriye gibi şehirlerde de yoğun destek bulmuştur.

⁵⁹ Veysel Ayhan, "Irak'ta Şii-Sünni Gerginliği: Irak'ın Federe Bölgelere Bölünmesi İhtimali", TÜİÇ Akademi, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/76-veysel-ayhan-tum-yazilari/2546-irakta-sii-sunni-gerginligi-irakin-federe-bolgelere-bolunmesi-ihimali>

Mukteda Sadr'ın babası İran'ın Şiiler üzerindeki etkinliğini kırmak için Saddam tarafından öne çıkarılmıştır. Mukteda El-Sadr da ilk önce İran karşıtı söylemi ile ortaya çıkmıştır. Mukteda Sadr'ın ortaya çıktığı ilk zamanlarda özellikle İran bu duruma kuşkuyla yaklaşmıştır. Bunda Sadr'ın ilk zamanlarda Arap olmayan Şii din adamlarının Irak'tan çıkmasını istemiş olması da etkili olmuş ve İran'ın tepkisini çekmiştir. İran, Mukteda Sadr'ın bu isteğinden hoşlanmasa da onun Amerika karşıtı söylem ve tutumundan yararlanmak istemiştir. Zaman içinde İran'ın Mukteda El-Sadr ile oldukça iyi ilişkiler geliştirdiği görülür. Birçok konuda olduğu gibi Irak-İran ilişkilerinde de özellikle İran, Şii nüfustan yararlanmak istemiştir.⁶⁰

ABD işgaline karşı en sert tepkiyi gösteren Şii grup olan Sadr grubu direniş konusunda Sünnilerle de işbirliğine gitmiştir. Sadr grubu bu süreçte giderek İrancılaşan bir grup olarak nitelenir olmuştur. Sadr grubu Amerika'nın oluşturduğu Irak'ı yeniden yapılandırma sürecine katılmayı reddetmiş ve bu direniş sürdürme kararı almıştır. Bu sebeple Sadr grubunun geçici olarak dahi olsa Irak yönetiminde yer almaması dikkat çekmiştir.⁶¹

Irak'taki diğer Şii grup ise merkezi Tahran'da bulunan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'dir. İİDYK ile Sadr grubu rekabet halinde olmuştur. İİDYK, 1980'de İran'a kaçan eski bir Dava üyesi olan Ayetullah Muhammed Bekir el-Hekim tarafından 1982'de kurulmuş ve liderliğini de bir suikastte öldürülünceye kadar Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim yapmıştır. Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim İran'daki 23 yıllık sürgünden sonra Mayıs ayında Necef'e geri dönmüştür. Bekir el-Hekim'in ölümünden sonra ise hareketin başına kardeşi ve GYK üyesi olan Abdül Aziz el-Hâkim getirilmiştir. 1982 yılında birçok örgütün birleşmesiyle ortaya çıkan İİDYK, tamamen İran'ın siyaset anlayışını benimsemiştir.⁶²

Irak'ta, İran örneğinde olduğu gibi dini esaslara dayalı bir devlet kurmayı amaçlayan grup işgalle birlikte Amerika ile fazla sorun yaşamadan Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde kendine iyi bir konum elde etmeye çalışmıştır. Aslında bu durum grubun İran ile arasındaki ilişkilerinde soğukluğa yol açmıştır. 10-15 bin kişilik "Bedir Tugayı" adlı silahlı bir gücü

⁶⁰ Arif Keskin, (2007) "Irak'ta ABD-İran Savaşı", *Stratejik Analiz*, s.46.

⁶¹ Doğan Şentürk, (2003) *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baası*, Alfa Yayınları, s.123, İstanbul.

⁶² Şentürk, a.g.e., s.123

bulunan ve Irak'taki en organize Şii grup olarak bilinen El-Hakim grubu ABD'ye karşı ılımlı mesajlar verdiği için diğer Şii gruplar tarafından eleştirilmiştir.⁶³

Ayetullah Ali el-Sistani grubu ise Irak'taki Şii din âlimlerinin en başında gelmektedir. Ayetullah Ali el-Sistani politik faaliyetlere girmekten ziyade dini lider konumunda kalmayı tercih etmiştir. Saddam rejiminin iflah olmaz bir muhalifi olan Sistani, diğer Şii din adamlarına da savaş sonrası Irak'ta oluşturulan siyasi platforma mesafeli durmalarını önermiş, fakat Sistani'nin sözleri Şiiler arasında çok fazla önemsenmemiştir. Sistani aynı zamanda Necef'teki hem Şiiler nezdinde ülkedeki en yüksek dinsel otorite ve kutsal mekânların koruyucusu konumunda olan Havza'nın hem de Şii din okulunun 10 kişilik yönetim kurulunun başkanıdır.⁶⁴

Irak'taki bir diğer Şii grup Dava'dır. 1958 Darbesi'nden sonra Cemiyet-ül Ulemaül Din (Din Alimleri) öncülüğünde Necef Kenti'nde kurulan grubun öncelikli amacı bir İslam Cumhuriyeti kurmak olmuştur. Bu amacını gerçekleştirmek amacıyla da ilk denemesini 1974 yılında Hüseyini törenlerinin protestolara dönüşmesiyle gerçekleştirmek istemiştir. 1977 yılında ise grup Necef-Kerbela arasında yürüyüşler düzenlemiştir. El-Dava İran Devrimi ile birlikte daha da radikalleşmiş ve 1982 yılında İran'a taşınmak zorunda kalmıştır. Grup İran'a taşınmayla birlikte tüm faaliyetlerini yurt dışından ya da yeraltından yürütür hale gelmiştir. Bundan sonra ise Kuveyt, Lübnan, Irak gibi ülkelerdeki birçok sabotaj ve şiddet eylemine karışmıştır. Grup bir süre sonra İran'dan da uzaklaşarak İngiltere ile Suriye-Suudi Arabistan eksenine yönelmiş ve eylemlerine Londra'da devam etmek zorunda kalmıştır. Grubun lideri Muhammed Nasırı işgalden sonra Irak'a dönerek grubuna destek arayışına çıkmıştır. Dava grubu GYK'nde İbrahim el-Caferi ile temsil edilmiştir.⁶⁵

Irak Şiilerini temsil eden başka bir isim de merkez yönetimi Londra'da olan ve 1992 yılında kurulan Saddam Hüseyin muhalifi Irak Ulusal Kongresi'nin Başkanı Ahmet Çelebi'dir. Çelebi'nin geniş bir tabanı olmadığı işgali izleyen süreçte kısa zamanda

⁶³ Tayyar Arı, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, s.523-527, İstanbul.

⁶⁴ BÜSAM, (2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, s.10, İstanbul.

⁶⁵ Ayubi, N. (1993) *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alogan, Cep Kitapları A.Ş., 1993, Cep Kitapları no.110, Düşün no.5.

anlaşılmıştır. Ahmet Çelebi de Abdül Aziz el-Hakim ve İbrahim el-Caferi gibi hem GYK üyeliğine hem de dokuz kişiden oluşan Başkanlık Konseyi üyeliğine seçilmiştir.⁶⁶

Şii Türkmenler ise genel olarak hem sayı hem de etkinlik olarak zayıf bir grup olarak kalmışlardır. Ayrıca Şiiler arasındaki siyasi etkinlik özellikle Arap Şiiler tarafından yürütülmekte ve siyasi olarak da bu grubun sözü geçmektedir. Bu noktada Şii Türkmenler daha çok kültürel bir yapı kalmış ve siyasi olarak da etkileri görülmemiştir.

Irak'ta Şii hareketini yürüten El-Dava ve İslam Devrimi Yüksek Konseyi arasında itilaflar da mevcuttur. Her iki grup da rejime karşı faaliyetlerde bulunmaktadır. Genel olarak ise Şiiler ABD tarafından sunulan ve uygulanan Irak projesine sıcak bakmamakta ve Irak'taki rejiminin değişmesinin ve yeni yönetimin Iraklılar tarafından yapılmasından yana olduklarını her fırsatta tavır ve söylem düzeyinde dile getirmektedirler.⁶⁷

⁶⁶ Tayyar Arı, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, s.523-527, İstanbul.

⁶⁷ Arif Keskin, (2007) "Irak'ta ABD-İran Savaşı", *Stratejik Analiz*, s.45

SONUÇ

Çok uluslu ve çok mezhepli stratejik bir ülke olarak Irak, kuruluş yıllarından bu güne mevcut halkın çok çeşitli kimliklere sahip olarak yaşamaları yönünden oldukça karmaşık bir ülkedir. Bu yönüyle de Irak siyasi hayatının en önemli dinamiklerinden birisi bu çeşitliliktir. Bununla birlikte, kurulduğu tarihten itibaren askeri darbeler ve savaşlar ile ülke içindeki siyasal etnik temsil sorunlarının getirdiği gerilimler ve çatışmalar, bu karma nüfus yapısını oluşturan unsurlar arasında onarılması güç ve uzun zaman alacak gerilimler yaratmıştır. Bu açıdan Irak'a bakıldığında, etnisite farklılıklarının politik çatışmalara ve yoğun muhalif hareketlere evrilmesinin toplum içindeki etnik ve mezhepsel kırılmalara doğrudan doğruya katkıda bulunduğu görülmektedir.

İngiltere hâkimiyetinin olduğu yıllarda Irak politikası, azınlıklar üzerinden şekillenmiştir. Toplumsal desteği olmayan azınlıklar, iktidarlarını devam ettirebilmek için başka hakim güçlerin desteğini ve yönlendirmelerini almak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de Irak siyasetinde özellikle İngiltere ile birlikte azınlıkların desteklediği ve bu sayede de azınlık durumundaki Sünnilerin iktidar olduğu buna karşın çoğunluk olan Şiiilerin ise bu dönem hariç hiçbir dönemde yönetime gelemediği görülür. Bu yaklaşımın genel olarak İngilizler tarafından yürütülen bir anlayış olmasından ve kontrol edilebilir bir azınlığın iktidarda bulunmasının güçlü bir çoğunlukla kıyaslandığında özellikle tercih edilmesinden bahsetmek mümkündür. İngiltere tarafından Irak'ın vesayet olarak adlandırılabilir şekilde yönetim altına alınması sonrasında şekillenen yönetim ve siyaset yapısına direnç gösteren özellikle Şii kökenli Araplar, Irak iç siyasi hayatında neredeyse tüm grupların muhalifi konumunda olmuşlardır.

Baasçılar, Irak milliyetçileri, komünistler, İslamcılar gibi tüm gruplar çoğu zaman özellikle Şiiilerle ya muhalif konumunda olmuşlar veya çıkarları gereği ittifak kurmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla Şiiiler Irak'taki tüm muhalif hareketlerin bir çeşit keşiştiği ortak bir alan oluşturmuşlardır. Ancak Irak'ın siyasi geleceğini etkileyebilecek etnik veya mezhepsel tüm yapılar, ülkenin genel siyasi hayatını anlamak açısından tek başlarına yeterli olmazlar. Orta Doğu'daki birçok ülkede olduğu gibi burada da aşiretçilik yapısı, toplumsal yapının siyasi hayata etkilerinin anlaşılabilmesi için büyük önem arz etmektedir.

20. yüzyıla bakıldığında özellikle Saddam Hüseyin'in devrildiği döneme kadarki hiçbir zaman diliminde Şii toplulukların Orta Doğu'da modern şartlarda bir Arap ülkesini yönettiği görülmemiştir. Ancak son gelişmeler ışığında bakıldığında artık Bağdat, Şii Arapların bir güç merkezi konumundadır. Savaş sonrasında yeniden şekillenen Irak iç siyasetinde dikkat çeken en temel kriter ülkenin artık hem etnik hem de mezhepsel açılardan birbirinden tamamen ayrılmaya başladığı gerçeğidir. Bu açıdan ülkedeki siyasi gruplar da bu konuda oldukça sorumluluk sahibi görünmektedirler. Bu gerilimli ortamda pek tabii ki her bir etnik grup kendi büyüklüğü, siyasi hayatta öteden beri oynadığı rol ve işgal ettiği konumu itibariyle farklı eğilimler sergilemektedir. Bugünkü ortamda Irak'lı Şiiiler ve Kürtler ayrıcalıklı bir konum kazanmış durumdadırlar. Uzun yıllar iktidarı elinde bulunduran Sünni Araplar ise bu tarihsel deneyim sonucu arka plana itilmişlerdir. En kalabalık nüfus grupları ve siyasi odaklar olarak yine bu üç aktör Irak'ın yeniden yapılanmasında belirleyici rol oynamaktadırlar.

Ancak bu değişen güç dengesi bölgesel bazı tepkilere de sebep olmuştur. Bazı Orta Doğu ülkelerinin desteğini alan selefi radikal gruplar şiddet ve terör eylemlerine girişmiş, İŞİD (Irak Şam İslam Devleti) gibi örgütler özellikle Şiiilere yönelik bir yıldırma hareketi başlatmışlardır. Ülke içindeki Şii gruplar arasında da tam birlik bulunmamaktadır. Ancak Sünni gruplara karşı oluşan doğal ittifak sayesinde bugün artık Şiiiler Irak'ın tek gücü haline gelmişlerdir. 2003 öncesi dönemde tamamen iktidarı elinde tutan Sünni gruplar bu dönemden sonra güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. ABD tarafından yapılan tüm müdahale ve çatışmalarda da Sünni grupların hedef alındığı bir gerçektir. İktidarla çatışan ABD, doğal olarak Sünnilerle de çatışmış ve bu durum yeni bir karşı hareket başlatmıştır. Selefi anlayışlı Sünniler tarafından başlatılan tüm şiddet hareketleri hedef olarak öncelikle ABD ve batılı güçleri seçmiş olsa da bu şiddet hareketleri zaman içinde yeni iktidarı temsil eden Şiiilere de yönelmiştir. İŞİD'in ortaya çıkmasında da bu eğilimlerin ve yeni Şii iktidar yapısının hedef seçilmesinin etkisi büyüktür. Ancak İŞİD'in bir strateji olarak Şiiilerle doğrudan çatışmadığı bunun yerine kendisine yeni bir iktidar alanı oluşturmaya çalıştığı da dikkat çekmektedir. Bu argümanlar dikkate alındığında İŞİD'İN stratejik olarak bir mezhepsel çatışmayı hedeflemediği bunun yerine elinden alınan iktidar gücünü başka bir sahada yeniden kazanmaya çalıştığı söylenebilir.

ABD'nin Irak üzerindeki hakimiyeti 1991 işgali ile başlamaktadır. Daha önceki yıllarda iletişim olmasına karşın etkin ABD hareketliliği bu işgal ile başlar. Ancak o

dönemlerde de Saddam bir müttefik olarak ABD tarafından kullanılmış ve ilişkiler daha çok bölgesel bir ittifak şeklinde yürütülmüştür. Bölgesel dengelerin değişmesi ve Şiiilerin eskiye göre daha etkin bir siyasi mücadeleye girmeleri neticesinde Saddam'ın da yönetimi zayıflamış ve nihai olarak da devrilmiştir. ABD açısından bölgesel ve dönemsel ittifakların yanı sıra uluslararası ilişkilerin doğal bir seyri olan çıkar ilişkileri de önemlidir. Bu yönüyle ABD 2003 sonrası dönemde yükselen Şii etkisini görmüş ve yeni dönem ilişkilerini bu dengelere göre kurmuştur. Dolayısıyla 2003 sonrası ABD-Şii ilişkilerinin özellikle geliştiğini iddia etmek mümkündür.

İran, Irak açısından her ne kadar eski bir düşman olsa da bugünkü siyasi ortamda oldukça önemli bir müttefiki olma yolundadır. Irak siyasetinde Şii etkinliği arttıkça İran da doğal olarak Irak'ın iç ve dış siyasetinde etkin bir yere sahip olmaktadır. Orta Doğu coğrafyasındaki İran'ın ulusal çıkarları ve stratejik tüm yaklaşımları, esasında din eksenli siyasi hesaplar üzerinden yürütülmektedir. Bu yönüyle İran, bölgedeki Şii mezhepçiliğini en iyi kullanan ve bu durumdan en fazla istifade eden ülke konumundadır.

İran tüm siyasi hareketlerinde dini liderleri veya bağlantılı olduğu mezhepsel grupları iyi kullanmak suretiyle Orta Doğu'nun farklı coğrafyalarına varlığını devam ettirmekte ve gücünü de her geçen gün artırmaktadır. İran'ın Irak halkının çoğunluğunu oluşturan Şiiilerle aynı mezhebi paylaşması ve Saddam döneminde milyonlarca Iraklı göçmeni ülkesine kabul etmesi de kendisini Irak halkı nezdinde önemli bir müttefik konumuna getirmiştir. Iraklı göçmenlere öğrenim ve sağlık hizmetleriyle birlikte diğer birçok alanda hizmetler veren İran bu göçmen Iraklıların ülkelerine dönerek bugünkü Irak devlet kademelerinde yer almasıyla ülke yönetiminde etkin olma fırsatı yakalamıştır.

Ayrıca Irak Şiiileri ile İran Şiiileri çoğunlukla birbirinden ayrı gruplar olarak görülmüşler hatta Şiiilerin merkezinin neresi olacağına yönelik tartışmalarda da bu iki grup rakip olarak konumlanmışlardır. Dolayısıyla ABD, bölgesel politikalarında Irak Şiiilerini desteklerken bu grubun İran ile bir bağlantısı olmadığını düşünmektedir. Bu tespit genel olarak doğru olmakla birlikte İran'ın çalışmaları ise gözden kaçırılmamalıdır. İran Şiiilerin lideri ve bölgesel hakimi olmak için Irak Şiiileriyle yakın ilişkiler kurmaya gayret etmekte hatta çoğu zaman desteklemektedir. Ancak Irak Şiiilerinin tamamen İran Şiiileri ile hareket ettiğini günümüz itibarıyla iddia etmek mümkün değildir. İran Şiiilerinin bugünkü durumlarında sadece dini jeopolitik yaklaşımlar değil Şah dönemi İran kültürünün de etkisi

bir hayli fazladır. Bu nedenle İran ile Irak Şiiileri birbirlerinden ontolojik olarak da farklı anlayışlara sahip topluluklardır. İran Şiiileri Pers İmparatorluğu ve Şah dönemi iktidar yapısını biraz değiştirerek devam ettirirken Irak Şiiilerinde böyle bir altyapı bulunmamaktadır. Irak, Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra bağımsız olmuş bir devlettir. İktidar yapısı ve siyaset anlayışı olarak İran ile benzeşmemektedir. Bu nedenle de Irak Şiiilerinin İran benzeri bir iktidar yapısı hayal ettiklerini düşünmek dayanaksız bir fikir olarak düşünülmektedir.

Bu çıkarımlardan görülmektedir ki, Irak Şiiileri artık ülkenin tek siyasi gücü haline gelmişlerdir ve önümüzdeki dönemde İran eksenli bir dış siyaset izleyecekleri de yüksek bir olasılıktır. Bu durumun birinci nedeni elbette ki Şiiilik mezhebidir. Fakat bundan bölünmüş bir Irak meydana geleceği sonucu çıkarılmamalıdır. Her ne kadar Kürt yönetim bölgesi ayrılıkçı bir politika izliyor olsa da bölünmüş bir Irak'ın bu aşamada gerek İran'ın gerekse Irak Şiiilerinin çıkarına olmadığı görülmektedir. Bu noktada ayrıca Irak Şiiileri içinde laik ve seküler bir yaşam tarzını benimsemiş grupların olduğu da unutulmamalıdır. Bu grupların laik düzeni reddeden İran yönetimi altında yaşamak istemeyecekleri de bir vakadır. Diğer taraftan bölgede yeni bir Şii devletinin kurulmasını hem ABD hem de İsrail istemeyecektir.

Sonuç olarak uzun yıllar Baas rejimi altında dışlanarak yaşayan Şiiiler bugün artık Irak'ın en büyük siyasi gücü haline gelmişlerdir. Artık Şii ağırlıklı yeni bir Irak vardır ve bu yeniden şekillenen Irak'ın da İran ve ABD politikalarına mümkün olduğu kadar az zarar verecek bir denge politikasıyla birleşik bir Irak devleti olarak devam edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLGFOR, Zeyid, T., (2011) *2003 Yılından Sonra Irak'ın Sosyal Politik Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ARI, Tayyar, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARI, Tayyar, (2004) *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARI, Tayyar, (2007) *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 2.baskı, Alfa Yayınları.
- AYDIN, Mustafa, ÖZCAN Nihat, Ali ve KAPTANOĞLU, Neslihan, (2007) "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II*, 2007, s.25-26.
- AYHAN, Veysel, (2012) *7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklem Değerlendirilmesi*, ORSAM, Nisan 2010, Rapor no.17, (Erişim15.03.2014)http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_orsamreportt_17_tr.pdf, 2 Mayıs 2012, s.14.
- AYHAN, Veysel, (t.y) "Irak'ta Şii-Sünni Gerginliği: Irak'ın Federe Bölgelere Bölünmesi İhtimali", TUİÇAkademi, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/76-veysel-ayhan-tum-yazilari/2546-irakta-sii-sunni-gerginligi-irakin-federe-bolgelere-bolunmesi-ihhtimali>
- AYUBI, Nazih, (1993) *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alogan, Cep Kitapları A.Ş., 1993, Cep Kitapları no.110, Düşün no.5.
- BENGIO, Ofra, (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 64-73.
- BENLİ, Yusuf, (2003) "Irak'ta Şiiliğin Tarihi Temelleri", *Irak Dosyası I*, Cilt 2, TATAV, 2003, ss. 92-127, İstanbul.
- BETTANY, George, Thomas, (2005) *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, SAY Yayınları, s.44, İstanbul.
- BOZKURT, Ceyhun, (2012) *Mission Kurdistan: ABD, PKK İlişkilerinin Startejik Analizi 1978-2012*, 2.baskı, Kripto Kitaplar, Ankara.
- BÜSAM (2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, BÜSAM Yayınları, İstanbul, 2009.
- CLEVELAND, William, L., (2008) *Modern Orta Doğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- DAĞI, İhsan, D., (2002) *Orta Doğu'da İslam ve Siyaset*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.

- DELICEOĞLU, Sabriye, (2006) *Kuzey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DER SPIEGEL, “Blut für Öl”, Ocak 2003, s.24
- DUMAN, Sabit, (2003) “Irak: Bir Ulus Yaratma Çabaları”, *Irak Dosyası II*, yay. haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz ve Yahya Başkan, 2 cilt, TATAV, 2003, 2.cilt, Tarih serisi no.22, İstanbul.
- DUMAN, Selçuk, (2010) *II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922)*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- DURŞUN, İsmail, (2006) *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Gebze.
- DURŞUNOĞLU, Alptekin, (2006) “Irak ve 15 Aralık Seçimleri”, *Yakın Doğu Haber*, Ocak 2006, http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html.
- ERKMEN, Serhat (2007) “Orta Doğu'daki Değişim Ekseninde Irak Sorununu Anlamak”, *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Şubat 2007, Sayı 82, ss. 1-27.
- ELLER, Jack, David, (1999) *From Culture to Ethnicity to Conflict*, Michigan, The University of Michigan Press,, s.7
- FALEH, A., Cabbar, (2004) *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş*, Çev. Hikmet Halis, Agora Kitaplığı.
- FIĞLALI, Ethem, Ruhi, (2011) *Günümüz İslam Mezhepleri*, İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.
- GAWDAT, Bahgat, (2007) “İslam'ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi'ndeki Şiiiler”, *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, ss. 140-153.
- GELVIN, James L. (2004) *The Modern Middle East, A History*, New York, Oxford University Press,, s.180
- GOLDSCHMIDT, Arthur, DAVIDSON, Lawrence, (2011) *Kısa Orta Doğu Tarihi*, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık.
- GÖKALP, Yusuf, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Bölgesel Sorunların Çözümünde Mezhep Faktörünün Yeri ve Önemi, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, Adana.
- GÜLDALI, Serdar, (2009) *2003 Amerikan İşgali Sonrası Türkiye-Irak İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2009, İstanbul.
- GÜVEN, Erdal, (2006) *Irak Nereye?*, Radikal Gazetesi, 03/03/2006.
- GÜZEL, Tevfik, Hasan, (2009) *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009, Ankara.
- HAY, William, Rupert, (2005) *Kürdistan'da İki Yıl 1916-1920*, (çev. Fahriye Adsay), Avesta, s.122, İstanbul.

- KAHRAMAN, Abdülkadir, (2008) *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul.
- KASIM, Kamer, Bakan, Zerrin, A., (2004) *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Ankara.
- KAYAR, Mustafa, (2003) *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- KAYMAZ, İhsan, Şerif, (2003) *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- KAYMAZ, İhsan, Şerif, (2005) "Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalamasına Giden Yol ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 1, 2005, ss.1-11.
- KAZANCI, Hicran, (2008) "ABD Son Irak Politikası: Kontrollü Kriz", *Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TUSAM) Dergisi*.
- KENDIRLI, Yusuf, (2007) *Irak'taki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- KESKIN, Arif, (2007) "Irak'ta ABD-İran Savaşı", *Stratejik Analiz*.
- KESKIN, Arif, (2007) "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık.
- KIBAROĞLU, Mustafa, NUN, Yasemin, (2007) "Türkiye'nin Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Kaygıları", *Global Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2007, s.1-2.
- KOCAEL, Zafer, (2007) *Türk-Amerikan İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Yakın Dönem Irak Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- KÖNI, Hasan, (2005) "Ekonomik Güvenlik, Uluslararası İlişkiler ve Türkiye", *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, IQ Yayınları, 2005., İstanbul.
- LEWIS, Bernard, (2006) *Orta Doğu*, çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- MAHDI, Chaten, (2009) *II. Körfez Savaşından Sonra Irak Ekonomisi ve Irak Petrollerinin Irak Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu İktisadı Anabilim Dalı, İstanbul.
- MAZIN, Hasan, (2006) "Yeni Dönemde Arapların Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, Sayı 75.
- MUFAK, A., Ömer, (2008) *Saddam Sonrası Irak'ta Şiiilerin Yeni Konumları ve Körfez Ülkeleri Üzerindeki Olası Siyasal Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ONAT, Hasan, (1996) *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara.
- ONAY, Yaşar, (2003) *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*, Babil Yayınları, Ankara.

- ORSAM, *ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları*, Rapor No: 77, Ekim 2011, ss.29-31.
- ÖZAKINCI, Cengiz, (2003) *Dolmakalem Savaşları*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- ÖZBİLGEÇ, Ali, (2007) *Orta Doğu ve Şiilik: Yeni Orta Doğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ÖZCAN, Mesut, (2004) "Irak: Orta Doğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü", *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu*, Bağlam Yayınları, 2004, s.172-173, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Mesut, (2013) "Irak Raporu: Irak'ta Mevcut Siyasal Durum ve Anayasa", *DİB Analiz*, Sayı: 2013/27, 2013, s.1-33.
- ÖZMEN, Uğur, (2010) *Irak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devleti'nin Türkiye'ye Etkileri*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.54, Ankara.
- ÖZKAN, Tuncay, (2004) *CIA Kürtleri, Kürt Devletinin Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz, (2006) *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, 2006, Yayın no.635, Kültür Serisi:296, s.593, İstanbul.
- PINARTAŞ, Ayşe, (2011) *Irak'ın Geleceği: ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.
- SAATÇI, Suphi, (1996) *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.
- SANDIKLI, Atilla, SALIHI, Emin (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, BİLGESAM Yayınları, Ağustos 2011, Rapor no.35, İstanbul.
- SEZAL, S., Rana, (2000) "Irak'ta Devlet ve Şiiler", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Sonbahar 2000, Irak Özel, Cilt 6, Sayı 3, s.s.115-116.
- SİNKAYA, Bayram, (2007) "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Eylül- Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, s.41-59.
- SİNKAYA, Bayram, (2003) "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", *Seta Rapor*, 2003.
- ŞAHİN, Şule, (2006) *11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006, İzmir.
- ŞENTÜRK, Doğan, (2003) *Orta Doğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baası*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞİR, Bilal, N., (2004) *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınevi, Eylül 2004, s. 47.
- ULUĞBAY, Hikmet, (2003) *İmparatorluktan Cumhuriyete Parapolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- TASAM, (t.y.) *ABD'nin Çekilmesi Sonrası Irak'ın Dâhili ve Harici Siyaseti*, Stratejik Rapor No:49, 2013, s.8
- TÜLEMEZ, Coşkun, (2013) *Irak'ın Muhtemel Geleceği Ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56, Ankara.
- YAVİ, Ersal, (2006) *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınları, 2. Dosya, İzmir.

YILDIRIM, Taner, (2011) “Ali b. Ebu Talib Hilafetinden Yezid b. Muaviye Dönemine Kadar Basra Körfezindeki Siyasi Durum”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Cilt 10, no.1, s.302-357.

YILMAZ, Türel, (2009) *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, 2.baskı, Ankara, Barış Platin Yayınevi. Türk Dil Kurumu, “Şia Maddesi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&aram:gts&guid:TDK.GTS.56095e54e9b054.60084726 (Erişim Tarihi:27.08.2015).